

CAPITOLUL I

OBIECTUL LINGVISTICII ȘI METODE DE CERCETARE

Orice știință își află propria identitate, câștigându-și autonomie deplină între celelalte științe, prin delimitarea cu claritate a obiectului de cercetare și întrebuițarea unor metode adecvate de interpretare, specifice sau specializate.

1. Obiectul de cercetare

Gîndirea omului despre limbă este o constantă în istoria culturii umanității dar obiectul specific al cercetării lingvistice s-a delimitat relativ tîrziu, pe durata unui secol, între 1816-1818, cînd apare prima dintre lucrările fundamentale ale lui Fr. Bopp (1791-1867), *Über der konjygationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache* (Frankfurt a.M.) și cartea lui Rasmus Rask (1787-1832), *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sproge Oprindelse (Cercetări asupra limbii vechi nordice sau originea limbii islandeze)*, și 1916, cînd Ch. Bally și Albert Sechehaye publică, la Paris, cu colaborarea lui Albert Riedlinger, *Cours de linguistique*

générale de Ferdinand de Saussure, text reconstituit pe baza caietelor de notițe ale unor studenți care au urmat cursurile de lingvistică generală expuse de profesor, la Universitatea din Geneva, în anii 1906-1907, 1908-1909 și 1910-1911.

Istoria delimitării obiectului de cercetare al lingvisticii înseamnă trecerea de la interpretarea limbii în sfera mai generală a *filozofiei* sau *filologiei* la interpretarea și descrierea limbii în sine. În secolul al XIX-lea, prin metoda comparativ-istorică, se înregistrează saltul cel mai important în procesul de autonomizare a *lingvisticii*, care-și fixează acum și denumirea, înlăturându-se treptat termeni precum *glotică*, întrebuițat de A. Schleicher, *linguatică*, propus de F. Bergmann; în cultura românească termenul înlocuiește, în secolul XX, termenii *linguatică*, întrebuițat de B. P. Hasdeu și *limbistică*, prezent la A. Philippide, care întrebuițează însă și *știința limbii*, sintagmă aproape generală în lingvistica secolului XX, întrebuițată în paralel cu *lingvistică* (generală): *Scienza della lingua*, *science du langage*, *science of language*, *Iazıkoznanie*, *Sprachwissenschaft* și alături de *teoria limbii* sau *glottologia*. Termenul *lingvistică*¹ pare să fie întrebuițat mai întâi de W. von Humboldt (1767-1835), apoi de A. Schleicher și D. Pezzi, care îl condamnaseră ca barbarism, și este consacrat definitiv de «*Société de Linguistique*» înființată în 1866, la Paris.

Devenită obiect specific de cercetare al unei științe care-și căuta încă autonomia, limba este studiată în secolul al XIX-lea sub diferite forme de manifestare și în primul rând din perspectivă istorică și comparativă, la care se va adăuga, spre sfârșitul secolului și la începutului secolului XX, perspectiva dialectală. Reacția la această diversificare și, de aceea, particularizare a interpretărilor lingvistice se va produce o dată cu F. de Saussure, care deplasează atenția de la diacronia limbii la cercetarea limbii în sincronie, și deci, la cercetarea mecanismului ei de

¹ În prefața celui de-al doilea volum al lucrării *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater unser als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten* (4. vol., 1806-1817, volumul al doilea, 1809), editorul Johann Severin Vater, continuator al efortului științific depus de Johann Cristoph Adelung, întrebuițează termenul *Linguistik* pentru a denumi știința care cercetează caracteristicile limbilor umane (n. ed.).

funcționare ca sistem de semne. Se produce astfel al doilea mare salt în delimitarea obiectului de cercetare al unei științe care trebuie să se situeze la nivelul ultimelor generalizări. Prin Saussure, lingvistica devine lingvistică generală, *teoria generală a limbii*, știință generală a limbii.

Plecînd de la marea diversitate a materialului de limbă intrat în câmpul de observație al lingvistului, F. de Saussure consideră absolut necesară delimitarea cu exactitate a obiectului investigațiilor sale, în măsură să permită a ajunge la legile cele mai generale care guvernează limba. Lingvistica nu se poate ocupa de studiul limbajului uman în ansamblu, întrucît acesta, fiind eterogen, s-ar refuza cunoașterii științifice. Precizarea obiectului lingvisticii (= lingvisticii generale) impune cu necesitate, în concepția lui Saussure, distingerea a două moduri de a fi ale limbajului uman: ipostaza socială, *limba (langue)* și ipostaza individuală, *vorbirea (parole)*: „Aceasta este prima bifurcare întîlnită în tentativa de elaborare a teoriei limbajului. Trebuie să alegem între două drumuri pe care este imposibil să plecăm în același timp; ele trebuiesc urmate separat”² (Ferdinand de Saussure, 1967: 38).

Cu conștiința strînsei legături, de interdependență, dintre cele două ipostaze în funcționarea și în istoria unei limbi – în afara *limbii*, sistem de semne lingvistice supraindividual, *vorbirea* nu ar fi inteligibilă; în afara *vorbirii*, *limba* nu s-ar putea stabili – savantul genevez consideră că o teorie lingvistică se poate dezvolta numai pe baza *limbii (langue)*: „Se poate cel mult păstra numele de lingvistică pentru fiecare din cele două discipline și să se vorbească de o lingvistică a vorbirii. Dar aceasta

² Traducerea din limba franceză a fragmentelor din opera saussuriană aparține autorului. În ediția în limba română a operei lui Ferdinand de Saussure – publicată după două decenii de la apariția *Cursului de lingvistică generală* semnat de Dumitru Irimia – fragmentul este tradus astfel: „Aceasta este prima bifurcație pe care o întîlnim de îndată ce încercăm să facem teoria limbajului. Trebuie să alegem între două căi pe care este cu neputință să le urmăm în același timp; ele trebuie urmate separat” (F. de Saussure, 1998: 44) (n. ed.).

nu va trebui să se confunde cu *lingvistica propriu-zisă al cărei unic obiect este limba*” (s. n.) (Ferdinand de Saussure, 1967: 39)³.

Aceeași optică se întâlnește la danezul L. Hjelmslev.

E. Coșeriu consideră, dimpotrivă, că obiectul de cercetare al teoriei generale a limbii îl constituie *vorbirea*.

Cum cele două moduri de existență a limbajului uman⁴ – *limba și vorbirea* – stau într-un raport de interdependență, expresie a dublei naturi a limbii – de sistem semiotic și fenomen social, trebuie considerat că există o singură *lingvistică*, al cărei obiect general de studiu îl reprezintă *limba ca sistem de semne și ca activitate lingvistică*, adică limba considerată în relațiile ei interne și în relațiile ei externe (cu gândirea și societatea) care le condiționează pe cele dintâi.

În funcție de extinderea câmpului de investigație pe care și-o impune un lingvist sau un grup de lingviști, în acest domeniu atât de complex, cercetarea lingvistică se desfășoară într-o organizare și relativă ierarhizare între general și particular.

Principiile generale de funcționare a limbii, relativ indiferente la specificul unei anumite limbi naționale, le identifică și le descrie, le interpretează *lingvistica generală*, care dezvoltă o teorie generală cu aplicabilitate la limbile particulare, fără ignorarea specificității lor, dar depășind-o.

³ În ediția românească a *Cursului* figurează următoarea variantă: „La nevoie, putem păstra numele de lingvistică pentru fiecare dintre aceste două discipline și putem vorbi despre o lingvistică a vorbirii. Dar nu va trebui să o confundăm cu lingvistica propriu-zisă, aceea al cărei unic obiect este limba” (Ferdinand de Saussure, 1998: 44) (n. ed.).

⁴ În acest context este valorificată ideea saussuriană potrivit căreia limbajul uman este *facultatea, funcția* umană, esențialmente socială, „de a constitui o limbă” (F. de Saussure, 1998: 37). În continuitatea acestui punct de vedere se situează și unele comentarii din volumul *Scrieri de lingvistică generală* (2004: 131), potrivit cărora limbajul este interpretat ca *fenomen*: „Limbajul este un fenomen; el reprezintă exercițiul unei facultăți care se găsește în om. Limba este ansamblul formelor concordante pe care le îmbracă acest fenomen într-o colectivitate de indivizi și la o epocă determinată” (n. ed.).

Teoria generală studiază mecanismul intern de funcționare a *limbii* ca *langue*, dar și din perspectiva raportului *langue-parole*.

Structura limbilor particulare, interpretată în modul specific în care își desfășoară acțiunea principiile generale de organizare și funcționare a limbii constituie obiectul de cercetare al *Lingvisticii speciale*.

Alte limite în sfera cercetării lingvistice pot fi impuse de anume perspective sau de anumite aspecte ale limbii. *Lingvistica comparată* studiază un grup de limbi din perspectiva asemănarilor dintre ele, determinate de înrudirea lor, și a deosebirilor, impuse de dezvoltarea în condiții specifice. *Lingvistica istorică* studiază o limbă (sau un grup de limbi) din perspectivă evolutivă, în legătură cu istoria comunității (comunităților) lingvistice căreia (căror) i (le)-a servit de mijloc de comunicare. *Lingvistica descriptivă* interpretează limba într-un anume stadiu din evoluția ei permanentă, de obicei, cel contemporan lingvistului. *Lingvistica aplicată*, componentă a lingvisticii descriptive, îmbinând cercetarea științifică cu activitatea practică, sub aspect, de cele mai multe ori, normativ se preocupă de elaborarea unor lucrări de interes practic: dicționare, îndreptare ortografice etc.

Aspecte particulare ale unei limbi mai ales sînt cercetate de diferite discipline lingvistice. *Dialectologia* studiază variantele teritoriale ale unei limbi. *Fonologia* interpretează sistemul fonologic. *Lexicologia* descrie componența și organizarea vocabularului din perspectivă sincronică și diacronică ș.a.m.d.

Lingvistica – știință social-umană

Obiectul de studiu al unei științe îi determină și poziția în ansamblul cunoașterii umane. În istoria definirii sferei proprii de investigație, lingvistica își fixează definitiv locul între științele social-umane. De altfel, acest loc și l-a conturat încă de la dezvoltarea primelor meditații asupra limbii, în gramatica indiană, în filologia și filozofia elină. Socială mai întii indirect, prin caracterul științelor de care nu se desprinsese încă, lingvistica își relevă în mod direct caracterul de știință socială în secolul

definitivării obiectului ei de cercetare (1816-1916) și încă mai mult o dată cu afirmarea școlii sociologice care își poate revendica în F. de Saussure pe primul ei reprezentant.

În acest secol, doar școala naturalistă⁵ apropie știința limbii de

⁵ Apropierea științei limbii de științele naturii s-a realizat ca urmare a efervescentei culturale generate de răspîndirea ideilor din lucrarea lui Charles Darwin, *Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorite în lupta pentru existență* (1859), cu toate că unele aspecte comune celor două arii de cercetare erau deja fixate, în opera lui August Schleicher, prin valorificarea unor idei și noțiuni din botanică. Lingvistul german consideră că apropierea evidențiază răsturnarea epistemologică dinspre dualism către monism. Omul de știință al veacului al XIX-lea nu mai află teren solid de investigare în suita de contraste spirit-natură, conținut-formă, aparență-realitate, întrucît acestea se prezintă cunoașterii umane ca unități, nu ca dualități. Nu există spirit fără materie, după cum nu există nici materie fără spirit, ci manifestări ale spiritului și materiei deopotrivă. În consecință, observația devine „fundamentul cunoașterii moderne; nu se acceptă nimic altceva în afara concluziilor necesare la care se ajunge pe această cale” (Cf. August Schleicher, *Darwinism tested by the science of language*, 1869, p. 25-26). În concepția lingvistului german, monismul care domină științele naturii există și în planul descrierii limbilor, întrucît limbile „sînt organisme naturale; ele nu s-au supus niciodată voinței omului; au apărut și s-au dezvoltat în conformitate cu anumite legi; au îmbătrînit și au dispărut. Și ele se supun aceluiași ansamblu de fenomene pe care le cuprindem sub numele de «viață»” (Schleicher, 1869: 20-21). Corespondențele terminologice reflectă echivalențele taxonomice care se pot stabili între științele naturii și știința limbii: ceea ce naturaliștii numesc *gen*, în descrierea limbilor se numește *familie de limbi*, *limbile* unei familii corespund *speciilor* unui gen, *dialectele* corespund *subspeciilor* (raselor), *subdialectele* sau *grairurile* corespund *varietăților* unei specii, iar ceea ce este caracteristic modului individual de a vorbi corespunde exemplarului biologic. Același raționament analogic legitimează ideea că elementele alcătuitoare ale unei limbi, *radicalii*, sînt aidoma *celulelor* care formează organismele biologice. În trecerea de la simplu la complex, aceste elemente alcătuitoare reprezintă probe ale evoluției lingvistice, întocmai cum dezvoltarea și specializarea celulelor pentru împlinirea anumitor funcții biologice reprezintă esența procesului de evoluție naturală (n. ed.).

științele naturii⁶, prin tezele ei fundamentale, conținute mai ales în lucrările lui A. Schleicher (1821-1868) și atenuate în parte în scrierile continuatorilor, Max Müller (1823-1900) mai ales.

A. Schleicher încearcă să aplice în *Die deutsche Sprache* (1860) și mai ales în *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft* (1863), la istoria limbilor principiile evoluționismului, dezvoltate în epocă de Darwin, care publicase în 1859 *Originea speciilor prin selecție naturală*. În centrul concepției sale naturaliste stă teza despre caracterul natural al limbii. Limba este un organism viu, o creație a naturii care nu se deosebește în mod esențial de celelalte organisme vii; străbate aceleași etape: se naște, se dezvoltă, îmbătrânește și moare, în baza unor legi fixe, nu deosebite fundamental, în acțiunea lor, de legile naturii (Al. Graur, L. Wald, 1977: 101 ș.u.). Asemenea speciilor naturale, limbile intră în „lupta pentru existență”, în care cele slabe mor, cele puternice înving. Aceeași luptă se dă în organizarea internă a limbilor (M. Müller), între structuri sinonime, producându-se o „selecție naturală” a componentelor în evoluția limbii. În felul acesta, limba era ruptă de societate; caracterul ei de fenomen social este ignorat de Schleicher și nu îndeajuns de clar interpretat de M. Müller⁷, chiar dacă acesta din urmă se îndepărtează, în vederile sale, de

⁶ Trebuie trasată o distincție între *naturalism lingvistic* (orientare lingvistică din veacul al XIX-lea) și *biolingvistică* (domeniu științific de frontieră, apărut la mijlocul secolului al XX-lea). *Biolingvistica* este disciplina interesată de studiul aspectelor biologice ale facultății limbajului. Studiul limbajului și al comportamentului comunicativ, considerate ca activități determinate biologic, este o arie de cercetare în plină expansiune, situată în proximitatea altor orientări actuale: neurolingvistica, științele cognitive, ecolingvistica etc. (v. Mario A. Pei, Frank Gaynor, *A Dictionary of Linguistics*, Philosophical Library, New York, 1954; R. L. Trask, *Key Concepts in Language and Linguistics*, Routledge, London, 1999; Lyle Jenkins, *Biolinguistics: Exploring the Biology of Language*, Cambridge University Press, 2000) (n. ed.).

⁷ Punctele de vedere comune între lucrările lui Max Müller și cele ale lui August Schleicher se întemeiază, mai degrabă, pe convergențe ideatice și mai puțin pe corespondențe argumentative ori pe referințe textuale reciproce. Spre deosebire de concepția vădit evoluționistă a lui A. Schleicher, Max Müller deosebește *științele fizice* și *științele istorice* și propune ca *știința limbajului* (engl.

concepția globală a maestrului. Fără o interpretare exactă a relației dintre individual și social în raportul dintre limbă și societate, fără înțelegerea funcției esențiale a limbii, de comunicare în interiorul unei comunități socio-lingvistice, M. Müller, ca și Schleicher și ca și întreaga școală naturalistă, absolutizează independența (de fapt, relativă) a limbii față de voința individuală a subiectului vorbitor, transformându-o într-un argument pentru situarea limbii între organismele naturale.

Caracterul de fenomen social al limbii nu este total ignorat de psihologismul lingvistic, dar acesta tinde să anuleze autonomia pe care și-o reliefa lingvistica o dată cu primele lucrări ale comparatiștilor, subordonând-o psihologiei și introducând-o doar prin acest intermediar între științele sociale. Echivalând limba cu o creație artistică, școala idealistă, mai ales prin B. Croce (*Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale*, 1902, *Filosofia del linguaggio*, 1924), situa lingvistica în câmpul științelor omului prin relativa ei identificare cu estetica. Școala neogramaticilor, chiar dacă nu total ruptă nici de teoriile

the science of language) să fie inclusă în categoria *științelor fizice*, alături de botanică, geologie, anatomie și de alte științe ale naturii, în vreme ce *filologia* (engl. *philology*) este inclusă în categoria științelor istorice. Deosebirea de esență între cele două discipline, *știința limbii* și *filologia*, este, în viziunea lui Müller, aceea că „în știința limbajului (...) limba în sine devine unic obiect de cercetare științifică”, în vreme ce filologia „tratează limba ca mijloc”. Știința limbajului se interesează, deci, de identitatea, de originea și de legile care animă limbajul, în timp ce filologia are ca obiect de studiu orice limbă pe care se edifică un vechi monument de cultură. Dintre axiomele pe care se sprijină concepția lui Max Müller, amintim că: 1) schimbarea lingvistică nu se supune voinței și capriciilor vorbitorului; așa cum omul stăpânește natura numai dacă îi cunoaște legile și se supune acestor legi, tot astfel poetul sau filosoful devin stăpâni ai limbii numai în măsura în care îi cunosc legile și se supun acestor legi; 2) limba nu există în sine și pentru sine, ci își află rădăcinile în ființa umană, așa cum un arbore își are rădăcinile în pământ; 3) creșterea și decăderea unei limbi rezultă din acțiunea simultană a două procese aflate în raport de tensiune: *degradarea fonetică* (engl. *phonetic decay*) și *regenerarea dialectică* (engl. *dialectic regeneration*) (cf. Max Müller, *Lectures on the science of language*, 1964) (n. ed.).

naturaliste, nici de cele psihologice, situează lingvistica între științele sociale prin corelarea mai strânsă a istoriei limbii cu istoria societății. Prin școala sociologică (A. Meillet, J. Vendryes) apoi, lingvistica își fixează definitiv poziția, descrisă imediat anterior de F. de Saussure (1857-1913), între științele sociale, o poziție proprie, determinată de caracterul social al limbii, rezultând din originea limbajului și a limbilor, din funcția de comunicare între membrii unei comunități socio-lingvistice, din relațiile complexe ale limbii cu societatea.

În lingvistica ultimelor decenii au pătruns o serie de metode de investigație (matematice, informaționale etc.) și s-au dezvoltat unele concepții și orientări (descriptivismul mecanicist, glosematica etc.), caracterizate prin neglijarea caracterului social și specific al limbii; acestea sînt, însă, contracarate de ansamblul metodelor și concepțiilor lingvistice care cunosc chiar o reliefare a perspectivei social-umane în interpretarea limbii, ceea ce determină totodată și constituirea unor direcții de cercetare interdisciplinare, cum sînt *sociolingvistica* și *psiholingvistica*.

Lingvistica și celelalte științe

Cîștigîndu-și statut de știință autonomă, lingvistica nu a rupt legăturile cu celelalte științe ci a ieșit doar din diferitele raporturi de subordonare în care o plasau diversele modalități de a concepe limba.

Raporturile cu celelalte științe, unele de reciprocitate, altele desfășurîndu-se într-un singur sens, altele indirecte, derivînd din metodologia investigațiilor, sînt impuse în mod obiectiv de natura complexă a limbajului uman, de complexitatea relațiilor limbă-gîndire-societate-realitate ontologică, de desfășurarea funcțiilor multiple ale limbii, ca și de istoria constituirii lingvisticii.

Unele raporturi sînt istorice (precum cel cu filologia sau cu filozofia), altele sînt organice (cu logica sau psihologia), altele – metodologice – cu matematica etc. Unele sînt dezvoltate în cercetarea limbii ca sistem semiotic (cu logica), altele în interpretarea funcțiilor limbii (cu psihologia sau cu fizica, cu anatomia omului), altele în investigarea

relațiilor dintre limbă și comunitatea social-lingvistică (cu istoria poporului în general, cu istoria culturii) ș.a.m.d.

Istoric și organic, raportul cel mai strâns îl are lingvistica cu *filologia*, din câmpul de cercetare al căreia a făcut secole parte și din care se desprinde mai ales începînd cu sec. al XIX-lea, o dată cu atenția acordată limbii vorbite.

B. P. Hasdeu distingea între sensul larg al filologiei și cel restrîns. În sens larg, filologia are un obiect de studiu bine delimitat: cunoașterea civilizației, spirituale mai ales, a unui popor prin intermediul textelor. O știință mai degrabă practică, filologia descifrează, reconstituie și editează texte vechi în special, dar și moderne, oferind materiale de investigații științei literaturii, științei limbii, istoriei culturii și civilizației.

Raporturile lingvisticii cu *filologia* sînt de reciprocitate. Dezvoltarea investigațiilor filologice este de neconceput în afara cunoașterii unor laturi de fond ale mecanismului de funcționare a limbii. Necesități de ordin filologic au și avut, de altfel, rolul hotărîtor în apariția și dezvoltarea preocupărilor de limbă în vechile civilizații, indiană, elină, arabă. La rîndul său, lingvistica nu s-ar putea limita numai la interpretarea limbilor vii. Lingvistica istorică și studiul limbilor moarte își au în texte cea mai importantă și, respectiv, unica sursă de informare. Studiarea raportului dintre limbă și scris luminează atît probleme de lingvistică, mai cu seamă privind organizarea limbii ca sistem semiotic și raportul limbă-normă-vorbire, cît și probleme de filologie, privind în special relația dintre dezvoltarea limbii și dezvoltarea culturii, cu concluzii importante totodată și pentru istoria civilizației.

Raporturile lingvisticii cu *filozofia* sînt determinate mai ales de două probleme: a. originea limbajului și b. mecanismul cunoașterii umane. Filozofii elini au abordat probleme de limbă, înaintea filologilor, în contextul larg al teoriei cunoașterii, fiind preocupați în primul rînd de raportul dintre limbă și realitatea ontologică. Filozofii Evului mediu s-au interesat cu preponderență de originea limbajului și de apariția limbilor. Filozofii epocii moderne (Humboldt) dezvoltă o filozofie a limbajului. Pentru filozofia contemporană și în special pentru pozitivism, în baza funcției sale cognitive și a universalității comunicării lingvistice, limbajul

devine obiectul esențial al investigațiilor filozofice: „Filozofia este activitatea prin care se constată sau se explică înțelesul enunțurilor. Filozofia explică enunțurile, iar științele le verifică” (L. Wittgenstein).⁸

Raportul dintre limbă și gândire a determinat frecvente interferențe între *logică* și *gramatică*, mergându-se de la descrierea structurii limbii cu instrumente ale logicii (concepte și termeni propuși de Aristotel descrierii structurii gramaticale a limbii rezistă pînă astăzi, deși sînt de esență logică), pînă la subordonarea gramaticii de către logică (prin *Gramatica* de la Port-Royal și după aceea). Cu toate încercările făcute în ultimul secol, lingvistica nu poate interpreta nici categoriile gramaticale, nici raporturile sintactice, fără a recurge la relațiile lor cu categoriile și cu raporturile logice. Însăși gramatica generativ-transformaționistă se construiește pe baze logice. În același timp, logica modernă (B. Russell, L. Wittgenstein, R. Carnap ș. a.) acordă un interes deosebit limbii în legătură cu constituirea unei teorii logice a sensurilor, cu problema constituirii unei sintaxe logice și cu întrebări privind originea și natura contradicțiilor logice.

Absolutizat în sensul subordonării lingvisticii de către psihologie, prin psihologismul lingvistic al lui Steintal sau W. Wundt, raportul dintre *psihologie* și *lingvistică* rămîne un cadru necesar, atît pentru explicarea unor aspecte ale funcționării limbii, cît și pentru descrierea psihicului uman. I. P. Pavlov explică procesul de comunicare lingvistică prin teoria reflexelor condiționate, definind cuvîntul ca cel de al doilea sistem de semnalizare. Comportamentismul behaviorist se așează la baza teoriei comunicării lingvistice, dezvoltată de lingvistica americană (L. Bloomfield). Interferența celor două științe este determinată în esență de complexitatea relațiilor dintre limbă și viața spirituală, a subiectului vorbitor și a comunității de vorbitori.

Relațiile limbii cu comunitatea socio-lingvistică stau la baza raporturilor lingvisticii cu *arheologia* și *istoria*, raporturi de reciprocitate, prin care istoria unei comunități (trib, populații, popor) explică o serie de particularități ale limbii pe care acea comunitate o vorbește, iar limba

⁸ *Apud* Al. Graur et al., 1971: 36.

explică, fiind adeseori unica sursă de informații, momente din desfășurarea istoriei comunității. Limba română, de exemplu, vorbește, prin caracterul ei unitar, de unitatea etnică a poporului și de comunitatea cu același spațiu geografic. Prin structura ei internă, ea vorbește despre originea sa și a poporului ca și despre continuitatea pe același teritoriu. Prin mișcarea vocabularului reflectă etape din istoria poporului. O serie de fenomene fonetice se constituie în criteriu de bază pentru urmărirea istoriei grupurilor etnice românești care vorbesc dialecte ale limbii române ș.a.m.d.

Fiind limbajul o dimensiune definitorie a omului, lingvistica se întîlnește cu *antropologia* în investigarea originii omului. Descoperiri și interpretări antropologice (privind mai ales omul de Neanderthal și omul de Cro-Magnon) au dus la formularea de ipoteze mereu mai realiste despre epoca apariției limbajului vocal, în procesul muncii.

Alte științe umane se constituie în auxiliare ale lingvisticii pentru explicarea unor aspecte particulare mai ales ale funcționării limbajului: *medicina*, cu psihopatologia limbajului explică afazia; prin logopedie încearcă înlăturarea deficiențelor de vorbire; *anatomia și fiziologia* explică procesul de articulare și de percepere a limbajului vocal.

Dintre științele pozitive, *fizica* explică structura sonoră a semnificantului, rămînînd, prin aceasta, relativ exterioară investigațiilor proprii lingvisticii. *Matematica* mai mult decît explică limba o descrie modelînd-o în funcție de cerințe practice, traducerea automată în primul rînd. În același sens intră în raport cu lingvistica, în ultimii ani, *cibernetica*, aprofundînd totodată mecanismul intern de desfășurare a procesului de comunicare lingvistică.

Fiind o știință esențial umană, lingvistica își poate păstra acest caracter numai apărîndu-și autonomia și locul de drept în sfera cunoașterii, în această complexă rețea de relații în care intră cu celelalte științe, impunînd ierarhii funcționale: reciprocitate cu filologia, filozofia, logica, istoria, de dominație, transformîndu-și-le în auxiliare, necesare dar afît, cu matematica și cibernetica⁹.

⁹ Legăturile între lingvistică și matematică s-au concretizat în apariția lingvisticii matematice, arie de cercetare interdisciplinară care se ocupă cu

studierea matematică a caracteristicilor unor fapte de limbă. Lingvistica matematică include, de regulă, următoarele ramuri:

- 1) *lingvistica statistică* sau *cantitativă*, interesată de reliefaarea particularităților fonetice, gramaticale și lexico-semantice ale unei limbi, prin valorificarea unor baze de date,
- 2) *lingvistica algebrică*, care însumează preocupări legate de formalizarea unor proprietăți lingvistice fie ca descrieri algebrice, algoritmice sau topologice, fie ca reprezentări ale logicii matematice și teoriei grafurilor și
- 3) *traducerea automată*, teren de cercetare interesat de dezvoltarea unor tehnologii de procesare automată a limbajului natural verbal.

Exemple tipice de *lingvistică statistică* sînt reprezentate de *glotocronologie* și de *lingvistica corpusurilor*. *Glوتocronologia*, disciplină dezvoltată de lingvistul american Morris Swadesh, discipol al lui Edward Sapir, are ca punct de plecare teza că *rata de rețenție* a vocabularului este constantă. Mai precis, Swadesh a concluzionat că lexicul unei limbi se schimbă cu 14% într-o mie de ani. Comparăția vocabularului de bază a două sau mai multe limbi ar oferi, potrivit acestui tip de cercetare, date privind gradul de înrudire între limbi și date despre perioada în care limbile s-au despărțit din trunchiul comun, urmînd căi diferite. *Lingvistica corpusurilor* a devenit deja o disciplină autonomă în care cercetarea empirică a unor trăsături și aspecte idiomatice se realizează prin intermediul unor mijloace și tehnici variate de descriere computerizată a faptelor de limbă, organizate în diverse categorii de corpusuri. Una din aplicațiile cele mai interesante ale *lingvisticii algebrice* este analiza individuală sau comparativă a textelor dintr-o limbă dată, cu ajutorul mijloacelor dezvoltate prin teoria grafurilor. În termeni simpli, un graf este o mulțime de elemente, numite noduri, legate între ele prin vectori de direcție, care arată natura relațiilor între noduri. Analiza textuală cu ajutorul grafurilor reflectă proprietățile centrale (formale sau semantice) ale textelor analizate. *Traducerea automată* este reprezentată de numeroase aplicații, cu grade mai mici sau mai mari de precizie, în transpunerea unor eșantioane lingvistice aparținînd unei limbi-sursă într-o limbă-țintă (v. Susanna M. Sotillo, „Corpus linguistics”; Yuri Tambovtsev, „Mathematical linguistics” în Philipp Strazny, *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. I, p. 245-247, vol. II, p. 661-662; E. T. Bonelli, J. Sinclair, „Corpora”; S. Hunston, „Corpus linguistics”, în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 3, p. 207-219; p. 234-248).

2. Metode de cercetare

Istoria constituirii lingvisticii se caracterizează nu numai prin definirea treptată a sferei de preocupări dar și prin fixarea unor principii metodologice esențiale care să permită o interpretare cât mai complexă și mai aprofundată, o descriere cât mai exactă și mai completă a limbajului uman, a mecanismului intern de funcționare a limbilor istorice. Apelul la diverse metode a stat într-o strânsă legătură, pe de o parte, cu sfera mai largă de cercetare, în care era cuprinsă limba, pe de alta, cu ansamblul dezvoltării științelor în diverse epoci.

Relațiile între lingvistică, pe de o parte, și cibernetică sau, mai recent, informatică, pe de altă parte, au favorizat apariția *lingvisticii computaționale*, disciplină de frontieră interesată, printre altele, de dezvoltarea unor aplicații computerizate de procesare a limbajului uman articulat. Situată în continuitatea preocupărilor de formalizare lingvistică care au dominat lingvistica americană din perioada 1950-1970, lingvistica computațională este ca aspect distinctiv reprezentarea computerizată a unor fapte de limbaj natural, prin dezvoltarea unor resurse care să permită procesarea automată a faptelor de limbă, prin identificarea, descrierea și analiza lor. Un alt aspect esențial este dezvoltarea de limbaie de programare complexe, alcătuite, asemenea limbilor naturale, dintr-un vocabular și o sintaxă pe baza cărora funcționează. Din acest ultim punct de vedere se poate aprecia că preocupările de lingvistică computațională stau în strânsă legătură cu cele de inteligență artificială (v. Carlos Inchaurralde, „Computational Linguistics”, în Philipp Strazny, *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. I, p. 226-229; Y. Wilks, „Computational Linguistics: History”, în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 2, p. 761-769) (n. ed.).

Metode tradiționale

Ipoteza

Este metoda caracteristică antichității eline. Pe baza interpretării diferite a relațiilor dintre obiect și numele său, reprezentanții celor două orientări filozofice în antiteză, *physei* și *thesei* emit ipoteze diferite despre originea limbajului, dezvoltând cele două concepții opuse: teoria naturală și teoria convenției. Sprijinindu-se pe o serie de exemple și pe analogii între fapte lingvistice, filologii greci se grupează în *anomaliști* și *analogiști* în probleme de funcționare și structură a limbii. Metoda va trece în Evul Mediu în disputa dintre *nominaliști* și *realiști*, în interpretarea raportului dintre idee și cuvânt. Prin raționamente ipotetice, își formulează J.J. Rousseau teoria contractului social.

Ipoteza rămâne o metodă a lingvisticii și în secolul afirmării sale ca știință autonomă, în abordarea unor probleme de filozofie și de istorie a limbilor, pentru care nu există probe materiale: originea vorbirii: cauze, condiții, primele forme, locul și timpul; ideea unei limbi proto-indo-europene, în concepția lingviștilor din sec. al XIX-lea, a unor dialecte pre-indo-europene în concepțiile mai noi. Procedeu cel mai frecvent al metodei a rămas *analogia*.

Metoda dialecticii

În formularea științifică a unor concluzii, *ipotezei* i s-a alăturat *dialectica materialistă*. Prin aceasta o serie de idei mai ales privind originea limbajului au fost reformulate pe baza unei concepții științifice riguroase, caracterizată prin forța argumentelor și claritate metodologică; ideea apariției limbajului în procesul muncii din nevoia de comunicare între membrii unei comunități primitive se afirmă hotărât ca singura acceptabilă. Și tot așa ipoteza caracterului sonor al primelor forme de manifestare a limbajului uman.

Metoda inducției

În strînsă legătură cu metoda *ipotezei*, *inducția* lărgeste cîmpul unor concluzii, prin trecerea din domeniul *realului* în cel al *posibilului*, din sfera *particularului* în sfera *generalului*. Prin metoda *inductivă*, plecînd de la o serie de fapte lingvistice, școala neogramatică ajunge la ideea existenței unor legi fără excepție în evoluția fonetică a limbilor. Cu conștiința unor posibile erori și a caracterului temporar al unor concluzii, pe baza acumulării unui bogat inventar de fapte și a unor construcții evitînd contradicțiile interne, inerente, lingvistul se poate sluji de metoda *inductivă* cu bune rezultate în descrierea limbilor, unde ea este nu numai necesară, dar chiar indispensabilă.

Metoda deducției

Evitarea erorilor prin generalizări prea tranșante și sprijinite pe studierea unui număr prea redus de fapte se obține prin împletirea metodei *inductive* cu cea a *deducției*. Prin aceasta din urmă, se pleacă de la legi și principii, considerate cuceriri indiscutabile, spre a se pătrunde esența unor fenomene particulare. Prin excelență deductivă este matematica. Lingvistica, știință accentuat inductivă, mai ales în secolul afirmării științelor naturale, s-a slujit de deducție în diversele epoci ale afirmării ei, cu unele rezultate pozitive, dar și cu concluzii mai puțin științifice. Plecînd de la o concepere greșită a raportului dintre limbă și gîndire, confundate, gramatica rațională deduce, din teza universalității gîndirii umane, ideea universalității limbii. Lingvistica comparată și apoi cea istorică din sec. al XIX-lea, în baza unor corespondențe fonetice între diferite limbi indo-europene și formulînd teoria evoluției și funcționării legice a limbilor, ajung la concluzia unui izvor comun și trec la reconstituirea limbii primitive. Metoda o folosesc apoi, cu rezultate pozitive, romaniștii. În lingvistica modernă, gramatica generativă, plecînd de la structura de suprafață a limbii, încearcă să pătrundă, să-i deducă structura de adîncime.

Metoda logică

Preluând idei din filozofia și gramatica antică elină – Aristotel situează interpretarea structurii propoziției în perspectiva conceptelor de *subiect* și *predicat* din logică –, lingvistica Evului Mediu pune la baza cercetării limbii metoda *logică*. Prin *Gramatica de la Port Royal* (1660) mai ales, *logica*, din metodă de interpretare, devine viziune. Limba este subordonată gândirii. Cercetarea lingvistică, a sintaxei cu deosebire, dar și a lexicului, se convertește în logicism. Orientarea străbate secolele pînă în vremea noastră. În alternativă cu orientări formaliste, antilogiciste, din ultimele decenii și, de multe ori, în opoziție cu ele, teoria părților de vorbire și a structurii sintactice își caută în permanență puncte de referință sau de sprijin tot în metoda logică.

Metoda experimentală

Pătrunde în cercetarea lingvistică o dată cu apariția *experimentului* în psihologie, fizică, științele naturii și chiar în literatură, în secolul al XIX-lea.

Cea mai veche experiență cunoscută pare să fie cea relatată de istoricul Herodot. Spre a ști dacă erau mai vechi pe lume frigienii sau egiptenii, faraonul egiptean Psammetih izolează la un păstor doi copii imediat după naștere; ei trebuiau ținuți în afara contactului cu limbajul uman. Se spune că primul cuvînt pronunțat de unul dintre ei ar fi fost *bekos*, semnificînd în frigiană „pîine”. De aici s-a tras concluzia că frigiana e limba mai veche. Herodot însuși pune sub semnul îndoielii sinceritatea experienței și plauzibilitatea rezultatului. Este greu de admis că păstorul și familia, oameni simpli, i-ar fi putut hrăni și îngriji pe copii fără să le vorbească.

Metoda experimentală dă în secolul XIX un temei mai riguros științific *observației*, practică de-a lungul secolelor anterioare, dar pe baze mai degrabă superficiale și subiective. Experimentul provoacă observația și o programează, dirijînd-o în sensul intereselor lingvistului.

Prin observarea manifestărilor și dezvoltării limbajului la copii sau la triburi rămase în afara civilizației tehnico-materiale, ca și a limbajului gestual al surdo-mușilor, s-a încercat formularea de concluzii privind originea limbajului și natura primelor sale forme, concluzii ne semnificative, întrucât cele mai multe nu țin seama de condițiile fundamentale deosebite în care se desfășoară experimentele. Nici cercetarea unor cazuri de patologii lingvistice (se disting, în această direcție, cercetările lui Jakobson asupra *afaziei* la copii) nu au dus la vreun rezultat concludent privind raportul dintre limbaj și structura scoarței cerebrale.

Rezultatele cele mai concrete, pozitive, au fost obținute în cercetarea experimentală a nivelului fonetic¹⁰ al limbii, întemeiată în secolul trecut de abatele Pierre Rousselot (1846-1921). La noi, cercetările de fonetică experimentală au fost inițiate de lingvistul Iosif Popovici, la Cluj, în perioada dintre cele două războaie. Centrul de fonetică și dialectologie din București a obținut rezultate importante în descrierea sistemului fonetic și fonologic al limbii române literare: a infirmat teza lui E. Petrovici despre existența corelației de timbru *consoane dure-consoane muiate*, a demonstrat caracterul compus al unor consoane, precum africatele *t*, *č* etc.

Așadar, prin metoda *experimentală* se realizează o descriere cât mai exactă a sunetelor limbii (a trăsăturilor lor distinctive, a diferitelor proprietăți: durată, timbru, înălțime, deschidere etc.) din punct de vedere fizic și articulatoriu. În laboratoare special amenajate lingvistul are la dispoziție numeroase aparate, acum foarte complexe; s-a trecut de la kimograful și oscilograful inițiale la aparate Röntgen, spectograme, filmograme, sonograme, magnetofone, mașini vorbitoare (sintetizatori ai vorbirii). Palatul artificial este înlocuit acum cu fotopalatografia și cu röntgenocinematografia prin care se descrie cu exactitate poziția organelor articulatorii în procesul vorbirii. Prin filme sonore Röntgen se urmărește concomitent și acustica, nu numai fiziologia sunetelor. Spectogramele, realizate cu ajutorul spectografului, oferă date despre proprietățile fizice ale

¹⁰ Pentru o sinteză coerentă și succintă a istoricului foneticii experimentale și instrumentale, a se vedea H. G. Tillmann, „Experimental and Instrumental Phonetics: History”, în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 4, p. 374-389 (n. ed.).

sunetelor. Prin sintetizatorii vorbirii, aparate complexe prin care se recrează experimental sunetele umane, Centrul de fonetică și dialectologie din București a studiat structura acustică a sistemului vocalic românesc¹¹.

În ultimul timp, un colectiv condus de Tatiana Slama-Cazacu extinde metoda experimentală în psiholingvistică¹², urmărind relațiile dintre cuvânt și alte mijloace de comunicare la copii, autonomizarea limbajului articulat, raportul dintre latura sonoră și cea semantică în funcționarea limbii. La Institutul de psihologie experimentală și socială de pe lângă Universitatea din Torino, se urmărește de mai mulți ani, experimental, relația dintre dezvoltarea biologică a copilului și adolescentului, mediul social și situația dimensiunii metaforice a limbajului.

Metoda comparativ-istorică

Există o strânsă legătură între constituirea lingvisticii ca știință autonomă și așezarea metodei comparativ-istorice la baza cercetării limbilor. Lingvistica științifică ia naștere o dată cu trecerea de la intuiții comparative întâmplătoare (urmate de deducții trecătoare sau de ipoteze privind caracterul neîntâmplător al unor asemănări între diferite limbi), la

¹¹ Pentru informații detaliate, vezi *Introducere în lingvistică* (elaborată de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur), 1972: 57-61.

¹² În mod tradițional, *psiholingvistica* este disciplina care studiază mecanismele mentale implicate în exersarea facultății limbajului articulat: vorbire, ascultare, citire, scriere, dar în sfera de cuprindere a disciplinei sînt incluse și fenomene precum achiziția limbajului, tulburările de limbaj, expresia lingvistică a stărilor afective ș.a. Concentrarea asupra proceselor mentale pe care le presupune activitatea de comunicare este elementul distinctiv care separă psiholingvistica de disciplinele înrudite: psihologia și lingvistica. Primele cercetări de psiholingvistică datează din secolul al XIX-lea, deși preocupări și însemnări privind latura psihică a procesului de comunicare verbală există din cele mai vechi timpuri (v. Robert J. Hartsuiker, „Psycholinguistics”, în *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. II, p. 881-884) (n. ed.).

cercetarea limbii pentru sine, la descrierea înrudirii și la căutarea sursei primare a unui grup de limbi înrudite.

Constituirea metodei comparativ-istorice, în sec. al XIX-lea și, o dată cu aceasta, a lingvisticii comparate și istorice, implicit a lingvisticii ca știință de sine stătătoare, pregătită mai ales de jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea, este rezultanta convergenței mai multor factori:

- lărgirea sferei de cunoaștere a diferitelor limbi,
- înmulțirea încercărilor de clasificare a limbilor, după criterii încă neștiințifice, precum cel geografic (Adelung) dar și după criterii științifice: tipologic (Humboldt), genealogic (Schleicher),
- acumularea unui număr tot mai mare de observații privind asemănări între limbi mai apropiate sau mai îndepărtate în timp și spațiu,
- declinul relativ al gramaticii logiciste,
- extinderea comparatismului în diverse domenii științifice ale epocii,
- dezvoltarea științelor naturii, care prilejuiește asemuirea limbii cu un organism viu,
- apariția romantismului, care atrage atenția asupra limbilor și culturilor îndepărtate în timp și spațiu, precum și asupra limbii și culturii naționale,
- descoperirea sanscritei, ca urmare a cuceririi Indiei de către englezi, însoțită de relevarea structurii ei flexionare, prin *Gramatica* lui Panini, foarte sistematică.

Cunoașterea sanscritei mai ales, într-o serie de elemente din structura ei flexionară și prin unele revelații izvorâte din *Gramatica* lui Panini, care găsesc un teren teoretic extrem de favorabil, are un rol hotărâtor în dezvoltarea metodei comparative. Problema filozofică a originii limbajului, ca și concepția teologică a ebraiceii ca limbă-mamă trec de-acum în umbră, lăsând loc unor teze diferite, de orientare naturalistă, despre evoluția limbilor: după un stadiu primar, atingând perfecțiunea, limbile intră într-o perioadă de „ocupare”, de degradare prin transformarea lor de către oameni, dintr-un produs al spiritului uman în care el se reflecta, într-un instrument, un instrument de comunicare (Bopp, Schleicher).

Descoperirea de către europeni a sanscritei survine într-un moment în care predomina preocuparea pentru cunoașterea limbilor vechi. Ea oferea dintr-o dată genealogiștilor, în aparență, imaginea cea mai arhaică și mai aproape de perfecțiune pentru familia limbilor indo-europene. Cunoașterea flexiunii sanscritei, relevată în mod strălucit de Panini și de comentatorii săi, cu descoperirea conceptului de *rădăcină*, aprofundează ideea de *înrudire* lingvistică – încercată în mai multe rînduri, la mari intervale de timp și pînă atunci –, favorizînd totodată ipoteza că prin sanscrită s-ar putea ajunge la primul stadiu al limbajului, caracterizat de rădăcini monosilabice, izolate. În paralel cu considerarea ei, mai mult subînțeleasă și doar vag exprimată, ca bază a limbilor indo-europene, sanscrita se impune cercetării ca o treaptă indispensabilă în pătrunderea spre indo-europeana primitivă.

Fr. Bopp (1791-1867) și Rasmus Rask (1787-1832) descoperă și dezvoltă metoda comparativă cam în același timp, independent și pe alte căi diferite; Bopp, în căutarea „limbii preindo-europene, așa cum Cristofor Columb a descoperit America, căutînd drumul spre Indii”¹³, Rask, preocupat de vechea limbă nordică. Drumul descris de Bopp este condiționat de sanscrită și de nivelul gramatical al limbilor. Sanscrita este termenul de comparație. Cu morfologia sanscritei se compară în 1816 morfologia limbilor greacă, latină, persană și germană. În diferitele ediții ale *Gramaticii*, apoi, valorificînd procesul de cunoaștere a altor limbi vechi, Bopp va mai lua în cercetare lituaniana, slava, gotica, albaneza, celtica, armeană; în mod eronat el va cuprinde în aceeași familie și limbile malaio-polineziene și caucaziene de sud.

Rasmus Rask nu-și întemeiază descrierea comparativă a limbilor pe sanscrită ci își ia ca punct de plecare și ca termen de referință, în desfășurarea comparațiilor, islandeza și limbile scandinave, pentru care află asemănări și corespondențe în greacă, latină, lituaniană, slavă, armeană, în limbile germanice. La început elimină din discuție limbile celtice și albaneza, mai tîrziu însă le va lua în considerație. Afirmă importanța deosebită a întemeierii comparațiilor pe criterii gramaticale,

¹³ *Apud* G. Mounin, 1967: 69.

dar acordă, în aceeași timp, un loc de seamă corespondențelor fonetice, considerînd totodată că se poate face apel și la vocabular.

Diferite sînt și viziunile de ansamblu ale celor doi lingviști asupra metodei. Pentru Bopp, gramatica comparată înregistrează mai ales corespondențele gramaticale între diferitele limbi înrudite. Rask, dimpotrivă, crede că aceasta trebuie să descrie totodată cum s-au format limbile și cum se schimbă; el antcipă astfel perspectiva istorică a metodei în care se va înscrie Jacob Grimm.

O dată constituită metoda și formulate principiile esențiale, cu ajutorul ei, lingviștii își îndreaptă cercetările spre descoperirea unor limbi primare sau spre descrierea unor stadii intermediare necunoscute pe bază de documente.

Pe direcția lui Bopp, se adîncește studiul limbilor indo-europene, reluîndu-se drumul spre o ipotetică indo-europeană primitivă. E. Burnouf introduce definitiv în discuție, prin *Commentaire sur le Yasna*, avestica, iar Benfey înlocuiește sanscrita clasică cu sanscrita vedică. Dicționarele etimologice ale lui A. Pott (1833) și Fick (1868) materializează conceptul de indo-europeană primitivă. A. Schleicher (1821-1867) merge cel mai departe, prin *Compendium der Vergleichenden Grammatik der indo-germanischen Sprachen* (1861-1862); el „reconstituie” indo-europeana primitivă și creează în această „limbă” fabula *Oaia și calul*.

În perspectiva istorică, deschisă mai întîi de Rask, se înscrie J. H. Bredsdorff și mai ales Jacob Grimm, care dă în *Deutsche Grammatik* (1819-1834) istoria limbii germane așa cum este aceasta reflectată de documentele a 14 secole. J. Grimm aplică cel dintîi, în mod sistematic, metoda comparativ-istorică la studiul istoric al unei singure limbi sau grup de limbi, stabilind o strînsă corelație între latura comparativă și cea istorică.

Generațiile următoare de comparațiști, pe de o parte, vor extinde metoda, comparativă și mai ales comparativ-istorică, la celelalte nivele ale limbii, pe de alta, o vor aplica la grupuri mereu mai limitate și mai unitare de limbi, mereu mai îndepărtate de o limbă primitivă indo-europeană ipotetică.

Fonetica, la început mai mult ignorată, câștigă teren în stabilirea corespondențelor, o dată cu descoperirea principiului regularității schimbărilor fonetice, relevat în același timp de Sievers, *Grundzüge der Phonetik* (1876) și de A. Leskien (*Die Deklination im Slavische-Litonischen*) și îndreptat spre descrierea sistemului fonetic al limbilor indo-europene de către Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (1878). Neogramaticul K. Brugmann (1849-1919) își începe activitatea printr-un studiu asupra unor aspecte ale consonantismului indo-european, *Nasalis sonans in der indogermanischen Grundsprache* (1876). Contribuții însemnate în acest domeniu are F. de Saussure, prin *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (1878), lucrare în care descrie vocalismul indo-european din perspectiva relațiilor în care vocalele intră în alternanțe în interiorul unui sistem. Se prefigurează de pe acum noua viziune asupra limbii pe care o va dezvolta la începutul secolului următor în cursurile de lingvistică generală de la Universitatea din Geneva.

Preocupările de fonetică vor însoți apoi în permanență pe cele de morfologie din paginile publicației, condusă de el și de Osthoff, *Morfologischen Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* și din lucrările fondatorilor noii școli: Brugmann, Osthoff și H. Paul (care publică, la Halle, în 1880, *Prinzipien der Sprachgeschichte*), ca și ale celor care i-au îmbrățișat orientarea (G. Meyer, în primul rând, iar dintre români, A. Philippide).

Bazele sintaxei comparative vor fi puse de B. Delbrück, *Syntaktische Forschungen* (1879-1900) iar M. Bréal va încerca, spre sfârșitul secolului, aplicarea în semantică, *Essai de sémantique*.

Latura istorică a metodei devine ca și indispensabilă în aplicarea ei la diferite grupuri de limbi. După tentativa lui Raynouard de a realiza, în volumul I din *Choix des poésies originales des troubadours* (1816), o gramatică a unei limbi comune situată între latină și limbile romanice, o tentativă realizată concomitent cu lucrările lui Bopp și Rask și independent de ele, cel dintâi care aplică principiile metodei la descrierea limbilor romanice este Fr. Diez (1794-1876), prin *Grammatik der romanischen*

Sprachen, volumele I-III (1836-1843); el devine astfel întemeietorul lingvisticii romanice.

Prin studiile publicate în revista *Studien zur griechischen und latieinischen Grammatik*, ca și prin dicționarul său *Grundzüge der griechischen Etymologie* (1858-1862), G. Curtius aplică cel dintâi metoda la limbile clasice. Prin *Gramatica celtica* (1853), J. K. Zeuss (1806-1856) extinde studiul comparativ-istoric la limbile celtice. Bazele lingvisticii comparate slave le pun A. H. Vostokov (1781-1864), care publică în 1820 *Russuzdenije o slavjanskom jazyke sluzoscii vvedenijem k grammatike'sago jazyka*, în care pe baza fenomenelor fonetice și morfologice realizează o primă periodizare a limbilor slavă și rusă, și F. Miklosich (1813-1891), care publică între 1852-1857 o *Gramatică comparată a limbilor slave* (în 5 volume).

O încercare de aplicare a metodei la alte familii de limbi face, după maghiarul Gyarmathi, R. Rask, care se oprește asupra raporturilor dintre maghiară și finică.

Deși activează după școala neogramatică (sau poate tocmai de aceea), A. Meillet (1864-1936), lingvistul francez cu cea mai însemnată contribuție la aplicarea și dezvoltarea metodei în sfera limbilor indo-europene (*Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 1903, cu numeroase ediții, la intervale relativ scurte de timp, *Les dialectes indo-européens*, 1908, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, 1924, în colaborare cu J. Vendryes etc.), rămîne cel mai aproape de concepția lui Fr. Bopp; el se ocupă mai ales de înregistrarea corespondențelor dintre limbi.

Venind după întemeierea geografiei lingvistice, A. Meillet îmbină principiile acesteia cu principiile metodei comparativ-istorice, în încercarea de a da o descriere dialectală a stadiului lingvistic preindo-european.

Prin cele două laturi ale sale, metoda comparativ-istorică presupune constatarea și interpretarea corespondențelor dintre două sau mai multe limbi înrudite, pentru definirea cât mai exactă și descrierea sistemului fiecăreia dintre ele și pentru luminarea istoriei lor, mai ales pentru stadii neatestatate prin documente și rămase necunoscute pentru stabilirea profilului limbii primitive.

În general, faptul înrudirii este considerat un dat de la care se pornește. Înrudirea poate fi, însă, și obiect al investigațiilor, nu numai bază a lor, urmărindu-se precizarea sensului raportului de înrudire între două limbi, pe verticală sau pe orizontală (Dante deriva italiana din provensală. Tot din provensală derivă Raynouard limbile neolatine cunoscute de el: franceza, italiana, spaniola, portugheza, catalana. I. H. Rădulescu consideră, la un moment dat, româna un dialect al limbii italiene etc.), delimitarea cât mai exactă a limbii originare (dacă pînă la P. Maior limba română era considerată descendenta latinei clasice, el o derivă, cu justețe, din latina populară). Înrudirea poate fi confirmată, dar și infirmată. Descoperirea înrudirii poate fi scopul principal al investigării unor limbi despre istoria și structura cărora se știe mai puține lucruri (etrusca, basca) ș.a.m.d.

Principiile metodei comparativ-istorice rezultă atît din expunerile teoretice ale întemeietorilor ei, cît mai ales din practica descrierii limbilor luate în considerație. Pe măsura extinderii metodei și pe fondul dezvoltării teoriei generale a limbii, ansamblul de principii și procedee se amplifică, și adîncește și se precizează totodată, contribuții esențiale în această direcție avînd școala neogramatică (prin K. Brugmann, K. Osthoff, H. Paul, Fr. Miklosich, B. P. Hasdeu, A. Leskien, Gaston Paris, W. Meyer-Lübke, A. Philippide etc.) și cea sociologică (prin A. Meillet mai cu seamă). Vor urma apoi cercetările lui Émile Benveniste (1902-1976), care studiind mai ales morfologia limbilor indo-europene vechi (*Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris, 1935), distinge o relativă cronologie între faptele de limbă din epoca indo-europenei comune și Jerzy Kuryłowicz prin *Etudes indo-européennes*, volumul I, Cracovia, 1935.

Baza obiectivă, lingvistică și teoretică, a aplicabilității metodei constă în două principii fundamentale de funcționare a limbii:

1. absența unei condiționări absolute în interiorul raportului dintre cele două laturi ale limbii: *expresia și sensul*;
2. regularitatea corespondențelor fonetice determinate de caracterul, în diverse moduri motivat, al schimbărilor care au loc într-o limbă sau într-un grup de limbi.

Primul principiu rămîne implicit, urmînd a deveni explicit și esențial în desfășurarea investigațiilor lingvistice în afara metodei comparativ-

istorice. Cel de-al doilea, în schimb, devine cadrul însuși al dezvoltării metodei. Motivarea regularității corespondențelor înseamnă, pe de o parte, origine comună, iar pe de alta, existența unor legi care dirijează evoluția limbii. Cele două coordonate se împletesc în conceperea mecanismului de funcționare a limbii și în practica interpretării lor.

Existența legilor, fonetice, mai ales, (A. Meillet va vorbi și despre legi morfologice), absolutizată de naturalismul lingvistic și de școala neogramatică, devine element de bază în comparații și pentru concluzii privind înrudirea și istoria limbilor.

Principiile întrebuițării metodei

Sînt impuse de particularitățile definițiilor ale structurii și funcționării limbii, considerată sincronic și diacronic.

1. *Asemănarea* dintre limbi, probă concretă a înrudirii lor, își află motivarea nu în raportul dintre planul expresiei și cel semantic, necondiționat (semnul lingvistic fiind arbitrar) și netransparent, ci în descinderea limbilor dintr-o sursă comună.

Aplicarea acestui principiu implică eliminarea din discuție a termenilor care se caracterizează printr-o relativă motivare a raportului lor intern, prin „transparența” planului expresiei:

- a) cuvintele *onomatopice* și *interjecționale*. Cele dinții, fiind rezultatul reproducerii mai mult sau mai puțin fidele a complexului sonor emis de păsări sau de animale, termeni precum românescul *cucurigu* și francezul *cocorico* nu se explică prin descinderea celor două limbi din latină. Asemănarea lor cu maghiarul *kukorikú* nu demonstrează înrudirea celor trei limbi, ci doar interpretarea de către oameni în aproximativ același fel a sunetelor emise precum și caracterul obiectiv al acestor formații lingvistice, în raport cu realitatea.
- b) cuvinte din *limbajul copiilor*. Asemănarea termenilor desemnînd noțiunile de *mamă*, *tată*, *bunic*, *bunică*, *unchi* etc. este în legătură, pe de o parte, cu posibilitățile articulatorii puțin dezvoltate la copilul

mic, pe de alta cu atitudinea adulților; în consecință, acești termeni vor rezulta din repetarea (eventual provocată de adult) a unor silabe ușor de pronunțat, aproape aceleași în limbi diferite: *mama* (română și chineză), *tata* (română și sanscrită). Aceasta nu înseamnă, însă, că asemenea termeni n-ar putea fi înrudiți (românescul *mamă* provine din latinescul *mama*), ci doar că nu sînt în mod necesar înrudiți.

2. Nu toate nivelele limbii prezintă aceeași însemnătate în interpretarea asemănărilor. Cele mai revelatoare sînt asemănările de la nivelele gramatical și fonetic ale limbii, cele mai stabile și mai puțin penetrabile. Constituirea însăși a metodei, de altfel, este legată de fixarea atenției, prin Bopp, Rask și continuatorii, asupra sistemului morfologic și a nivelului fonetic al limbilor indo-europene.

Corespondențele de la nivelul sufixelor tematice sau de la cel al desinențelor, din flexiunea nominală sau din cea verbală sînt argumente indiscutabile în favoarea înrudirii. În formele atematice de persoana I singular din conjugarea verbelor, desinența *-mi* caracterizează sanscrita: *ás-mi* (eu sînt), *bhára-mi* (eu duc), vechea slavă: *jes-mi* (eu sînt) și grecescul *εἰμι*; îi corespunde *-m*, în armeană: *e-m*, în albaneză: *ja-m*, gotică: *i-m*, latină: *su-m*.

Și mai relevante sînt formele neregulate, care păstrează în limbile înrudite aceeași neregularitate. Verbul *a fi*, de exemplu, prezintă, la prezent indicativ, cele două teme, fie în interiorul limbilor romanice: *este – sînt* (rom.), *est – sont* (fr.), *è – sono* (it.), *é – saon* (port.) *es – son* (sp.), fie la nivelul limbilor vechi: *ásti – sánti* (scr.), *est – sunt* (lat.), *ist – sind* (got.), *jesti – sotü* (v. sl.) etc.

Aceeași „regularitate a neregularităților” caracterizează formele pronumelui personal, în realizarea opoziției N.-Ac.: *aham – mam* (scr.), *ego – me* (lat.), *azü – me* (v. sl.), *ik – mik* (got.).

Cînd comparațiile se fac la nivelul vocabularului, înrudirea se argumentează mai ales prin termeni care definesc noțiuni fundamentale: *bhratar* (scr.), *frater* (lat.), *bratrü* (v. sl.), *φρατήρ* (frate); *tráyah* (scr.), *tres* (lat.), *trïe* (v. sl.), *τρεις* (gr.), (trei) ș.a.m.d.

3. Fiind limba un proces în neîntreruptă evoluție, *asemănările* trebuie considerate, în legătură cu *deosebirile*, din perspectiva corespondențelor fonetice, urmarea acțiunii legilor fonetice.

Corespondențele fonetice caracterizează deopotrivă limbi aparținând unei familii mai unitare, fiind de mai mică extindere și limbile clasice, descinzând dintr-o limbă primitivă ipotetică, precum indo-europeana primitivă pentru limbile indo-europene.

Grupul *pt* din română: *noapte, lapte* corespunde în majoritatea cazurilor geminatei *t* în italiană: *notte, latte*, grupului *it* în franceză: *nuit, lait*, africategi *ch* în spaniolă: *noche, leche*.

Sonorei aspirate *bh*, din sanscrită: *bhārami* îi corespunde un *b* neaspirat în zendă: *barami*, armeană: *berem*, gotică: *baira*, slava veche: *beron*, și în vechea irlandeză: *berim*, și *f*, în latină: *fero* și în greacă *φέρω* (cf. *bhratar* (scr.), *brathir* (v. irl.), *broþar* (got.), *ebayr* (arm.), dar *frater* (lat.), *φρατήρ* (gr.).

Siflantei *s*, inițială, din sanscrită: *sānah*, gotică: *sinista*, lituaniană: *senas*, v. irlandeză: *sen*, latină: *senex* îi corespunde laringala *h* în zendă: *hanō*, armeană: *hin*, bretonă: *hen*, în greacă: *ἔν*.

Vocalei *a* din sanscrită: *prá-*, lituaniană: *pra-*, gotică: *fra* îi corespunde *o*, în greacă *πρό*, latină: *pro*, veche irlandeză: *ro*, veche slavă: *pro* (cf. *rao* (zendă), *rad* (v. germ. de sus), *ratas* (lit.), *ráthah* (scr.), dar *rota* (lat.), *roth* (v. irl.).

Principiul corespondențelor devine esențial în gruparea genealogică a limbilor, în interpretarea exactă a etimologiei termenilor, în distingerea elementelor împrumutate de cele moștenite.

Așa, corespondența *guturale-siflante* stă la bază clasificării idiomurilor indo-europene în limbi *centum* (lat.: *centum*, irl.: *cet*, got.: *hund*) și în limbi *satəm* (scr.: *catam*, zendă: *satəm*, v. sl.: *sūte*, lit.: *szimatas*). Din constatarea că lui *θ*, din greacă, îi corespunde, în latină, spiranta labio-dentală *f* (cf. *θυμῶς* „suflu vital”, „curaj”, *fumus*, „fum”, „suflu”), latinescul *deus* nu se va putea alătura în etimologiei termenului grec, asemănător și ca formă, și prin înțeles, *θεός*, ci lui *Ζεός*, care trimite spre seria *deváh* (scr.), *daēvō* (zendă, cu sensul „demon”), *dēvas* (lit.),

deivan (v. prus., acuzativ), *tivar* (v. isl. plural), *dia* (v.irl.) etc. Întrucât unui *r* intervocalic din limba română (în termeni moșteniți) îi corespunde în italiană sau franceză un *l* (cf. *soare* – *sole* – *soleil*; *moară* – *mole* – *moulin*), e de tras concluzia că un termen ca *falit* e neologic (de origine italiană: *fallito*).

4. Comparațiile trebuie să se desfășoare, pe cât posibil, între fapte de limbă aflate în stadii echivalente de evoluție: în interiorul limbilor romanice, de exemplu, italiana, franceza, spaniola etc. între ele și cu latina. Latina, apoi, intră în comparație cu slava comună, sanscrita, gotica etc.

5. Asemănările devin mai accentuate pe măsură ce coborâm la stadii anterioare în istoria limbilor. Formele vechi ale germanului *fechten* și englezului *fight* sînt cu mult mai asemănătoare: *fēhtan* și *fēohtan*. Dacă, pe măsura întoarcerii în timp, devin mai marcante deosebiri, înseamnă că înrudirea (termenilor sau a limbilor) trebuie pusă sub semnul întrebării; termenii își pot datora asemănarea sau întîmplării (românescul *rață* și chinezul *iața*) sau împrumutului (dintr-o limbă în alta: maghiarul *borbáth* provine din românescul, de origine latină, *bărbat*; *sfînt*, din românește, își are originea în slavul *sventú*, care a înlocuit latinescul *sāntu*, păstrat doar în limba vorbită; sau dintr-o a treia limbă: românescul *crai* și maghiarul *király* provin din slavul *krali*).

Acest principiu impune eliminarea din discuție a cuvintelor (rare, de altfel, și neînscrise în serii complexe și bogate de fenomene) a căror asemănare își află explicația în jocul întîmplării. Asemănarea fonică și semantică dintre termenul chinez *thang* (pronunțat *tan*, cu *n* velar, și însemnînd „a rumeni la foc”) și bretonul *tan* (cu sensul de „foc”) este întîmplătoare și, de aceea, nu poate duce la concluzia înrudirii celor două limbi, atît de diferite sub aspect morfologic. În intersectarea faptelor de limbă cu aspecte ale istoriei popoarelor, principiul reclamă și, în același timp, permite identificarea împrumuturilor.

6. Legile care stau la baza constituirii corespondențelor fonetice (sau morfologice) sînt limitate în timp. În consecință, absența unor corespondențe trebuie pusă în legătură cu situarea termenului în afara duratei temporale de funcționare a legii fonetice care le-a determinat în

sfera altor termeni. Principiul permite distincții clare între termenii moșteniți pe cale populară din latină și termeni neologici, intrați ulterior: *noapte* și *nocturn* etc. și poate deveni, de aceea, un criteriu esențial în periodizarea unei limbi: faptul că elementele slave nu cunosc trecerea lui *a*, în poziție nazală, la *i* (*rană* < *rana*, în raport cu *mînă* < *manu(m)*) permite concluzia că, la venirea slavilor (secolele VI-VII), limba comună își definitivase trăsăturile fonetice esențiale.

*
* *
* *

Cea de-a doua direcție pe care se îndreaptă (mai ales s-a îndreptat) cercetarea lingvistică în baza metodei comparativ-istorice este a *reconstituirii*; se urmărește reconstituirea idiomului de la baza unei familii de limbi, a unei faze necunoscute din istoria unei limbi, a unor componente din structura limbilor.

A. Meillet, reprezentantul cel mai strălucit al lingvisticii comparate indo-europene în prima jumătate a secolului al XX-lea, respinge teza posibilității reconstituirii unei limbi primitive, dispărută: „Nu se poate restitui prin comparații o limbă dispărută...”¹⁴. În consecință, singurul obiectiv științific al cercetării lingvistice comparative nu poate fi decît stabilirea sistemului de corespondențe. Dincolo de aceasta, trecem în domeniul ipotezelor: „Corespondențele presupun o realitate comună, dar această realitate rămîne necunoscută și despre ea nu ne putem face nici o idee decît prin ipoteze, și prin ipoteze neverificabile; așadar doar corespondențele sînt obiectul științei”¹⁵. În consecință, așa cum limba latină nu ar putea fi reconstituită, nici exact, nici complet, numai prin compararea limbilor romanice, tot așa nu va putea fi reconstituită indo-europeana primitivă din simpla comparare a limbilor descinde din ea.

În posibilitatea reconstituirii, crede, în sec. al XIX-lea, A. Schleicher, care trece și la crearea unei fabule în această „limbă” primitivă. Prin

¹⁴ A. Meillet, 1908: 24.

¹⁵ A. Meillet, 1908: 24.

Etymologische Farschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen (1833-1836), A. F. Pott (1802-1887), materializează prin dicționar etimologic reconstituirea stadiului primitiv al limbii indo-europene. În același secol, H. Schuchardt încearcă, în *Vocalismus des Vulgärlateins* (3 volume, 1816-1868), să reconstituie latina populară, în baza comparării limbilor romanice și a izvoarelor cunoscute. Vostokov crede că este posibilă reconstituirea limbii slave comune prin compararea limbilor slave. La începutul secolului al XX-lea, S. Pușcariu este preocupat de reconstituirea *protoromânei*: *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*¹⁶. Problema reconstituirii românei comune va deveni apoi o constantă a lingvisticii românești.

În încercarea de reconstituire, prin *fapte* de limbă, se caută drumul spre fapte *posibile*. Corespondențele fonetice (și morfologice) devin probe materiale, iar legile fonetice căi esențiale pentru refacerea, în sens invers, a procesului de evoluție a limbilor, spre a se ajunge la punctul lor inițial. Metoda *deducției* și cea a *ipotezei* vin să se alăture în această tentativă metodei comparativ-istorice.

Pe baza concluziilor trase din interpretarea unui cât mai mare număr de fapte lingvistice: – 1. greaca a conservat cel mai bine sistemul vocalic al unei limbi indo-europene ipotetice¹⁷, 2. sanscrita continuă cu mai multă fidelitate sistemul consonantic – se poate trece la reconstituirea de rădăcini arhaice, la nivelul fonemelor și al morfemelor. Din studiul comparativ, în baza corespondențelor și a legilor fonetice, formele termenilor: din *bhārami* (scr.), *baraimi* (zendă), *bairan* (got.), *berim* (v. irl.), *bere* (v. sl.), *φέρω* (gr.), *fero* (lat.), *berem* (arm.) se deduce forma de bază, ipotetică, rădăcina **bher-*. În acest fel, după Benfey, primul care se preocupă de reconstituirea indo-europenei primitive, și după Schleicher, A. Pott și Fick dau, prin *Dicționare etimologice*, prototipurile indo-europene ale aproape tuturor termenilor comuni limbilor indo-europene clasice (sanscrita, greaca, slava veche, latina etc.). În același

¹⁶ S. Pușcariu, 1937: 64-120.

¹⁷ Limba latină a conservat sistemul vocal indo-european doar în silabe inițiale și finale.

fel procedează cercetătorii limbilor provenind din aceste limbi clasice (fără slava veche), mai ales pentru acele faze lipsite de fapte de limbă atestate: majoritatea termenilor din latina populară sau din româna comună. Astfel, corespondențele fonetice specifice limbilor romanice impun ipoteza unui etimon **fagina* (un derivat din *fagus*) în latina populară, din care să fi putut proveni termenii it. *faina* (nevăstuică), v. fr. *faine* (fr. mod. *fouine*), prov. *faina*, port. *fuinha*. Alte asemenea etimologii caracterizează numai unele limbi romanice. Latinescul *qualem* a putut da în italiană *quale*, dar pentru românescul *care*, ca și pentru sardul *kale*, trebuie presupus un **calem*. Româna comună se reconstituie ipotetic din compararea dialectelor limbii române și a diverselor stadii din evoluția dialectului daco-român. În felul acesta, din latinescul *brachium* se presupune o formă reconstituită **brăču*, pentru *braț*. Latinescul *stella* trebuie să fi avut în româna comună forma **steuă* ș.a.m.d.

Relativă în esența rezultatelor ei, reconstituirea se dovedește, nu de puține ori, și necesară și posibilă. Gradul de obiectivitate depinde de extinderea comparațiilor și de amploarea corespondențelor luate în considerație, de respectarea ierarhiei și cronologiei faptelor lingvistice, de respectarea principiilor metodei comparativ-istorice, de nivelele limbii. Nivelul fonetic și cel morfologic permit reconstituirile cele mai apropiate de adevărul posibil al formelor originare. Nivelul sintactic și planul semantic al vocabularului sînt ca și imposibil de reconstituit; lipsesc în primul rînd corespondențele din acest punct de vedere între diferite limbi; sînt greu identificabile legile de evoluție. În absența textelor, raporturile sintactice și modul de exprimare a lor rămîn în cel mai înalt grad ipoteze.

Geografia lingvistică

Constituirea metodei la sfîrșitul sec. al XIX-lea este pregătită de o serie de factori care acționează încă de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea:

- dezvoltarea curentului romantic, care îndreaptă atenția spre cultura populară. J. G. Herder (1744-1803) antcipă prin *Vocile popoarelor în cîntece* (3 vol.: 1778-1779), întemeierea folcloristicii. Între fon-

datori, frații Jacob și Wilhelm Grimm publică, între 1812-1822, trei volume de *Povești populare germane*, culese și transpuse în forma lor autentică;

- scăderea prestigiului limbilor clasice și intrarea în atenție a limbilor vorbite. Nu întâmplător J. Grimm este cel dintâi care aplică metoda comparativ-istorică la un grup de dialecte, cele germanice, publicând prima gramatică istorică a unei limbi indo-europene: *Deutsche Grammatik*;
- dezvoltarea laturii istorice a metodei comparative, mai ales prin impulsul dat de Școala neogramatică.

Observații asupra aspectelor dialectale ale diverselor limbi s-au făcut, sporadic, cu mai multe secole în urmă. La începutul secolului al XIV-lea, Dante dă, în *De vulgari eloquentia*, prima descriere a celor 14 dialecte ale limbii italiene. În 1670, filozoful G. W. Leibniz (1646-1716) cere turcologului J. B. Podesta (originar din Istria, secretar-interpret al împăratului Germaniei pentru limbile orientale) informații despre graiurile saxone din Transilvania.

Un număr redus de cuvinte specifice sașilor din Transilvania menționase cu două secole mai înainte matematicianul Sébastien Münster (1489-1552). La începutul secolului al XVIII-lea D. Cantemir face, în *Descriptio Moldaviae* (1714), primele observații substanțiale asupra graiului moldovenesc, asupra diferențierilor sale interne.

Cercetarea dialectală devine o componentă științifică a investigațiilor lingvistice pe măsura ieșirii din subordonarea față de etnografie și folclorică și o dată cu dezvoltarea *geografiei lingvistice* ca metodă specifică.

Raportul cu cercetarea etnografică rămâne în continuare în atenția unor lingviști dar devine de coordonare. Cercetarea limbii nu mai este subordonată etnografiei. Se trece de la folosirea diferențelor dintre limbi pentru definirea particularităților etnografice ale diverselor popoare – poziție reflectată de geograful italian A. Balbi (1782-1848), prin *Atlas ethnographique du globe ou classification des peuples anciens et modernes d'après leurs langues* (1826) – la descrierea aspectelor dialectale ale unei limbi însoțită de o serie de considerații etnografice.

Dezvoltarea *geografiei lingvistice* înregistrează mai multe etape, nu în mod riguros succesive:

- Elaborarea de dicționare și de antologii de texte dialectale. În dicționarul său *Origines de la langue française*, elaborat în secolul anterior, Giles Ménage preconiza luarea în considerație și a limbajului țăranilor¹⁸. În 1760 este elaborat un vocabular al termenilor săsești din Transilvania. Între 1785 și 1795, apare la Palermo un *Vocabolario siciliano etimologico italiano e latino*, în cinci volume, elaborat de abatele M. Pasqualino. În 1799 F. Galiani publică *Del dialetto napoletano*. Dicționarele dialectale italiene se înmulțesc în mod simțitor în secolul al XIX-lea; Fr. Cherubini publică, între 1838-1853, un dicționar *milanez-italian* în cinci volume, P. Monti, un dicționar al regiunii lacului Como (1845), A. Tiraboschi, un vocabular al graiurilor bergamasche (1873-1879). În 1867, pastorul J. E. Rietz publică la Lund un dicționar al graiurilor populare din Suedia, *Svenskt dialektlexicon*. Antologiile dialectale erau mai ales traduceri ale unor acelorași texte literare. În 1584-1586, L. Salviani, într-o lucrare despre *Decameronul* lui Boccaccio (*Degli avvertimenti della lingua sopra il Decamerone*), traduce în 12 dialecte italiene o nuvelă.

În sec. al XIX-lea se pun la dispoziție texte autentic populare. În 1873, E. Picot publică o antologie de poezii populare care să servească interpretărilor dialectale: *Documents pour servir à l'étude des dialectes romains*. O antologie de literatură populară cuprinde monografia lingvistică a limbii lituaniene, *Handbuch der litovischen Sprache*, publicată de A. Schleicher în 1857, la Praga;

- Întemeierea de reviste specializate în studierea graiurilor și elaborarea de studii monografice; în Italia, G. I. Ascoli (1829-1907) întemeiază, în 1837, *Archivio glottologico italiano*, unde începe, în același an, publicarea studiilor sale dialectologice: *Saggi ladini* (1873), *Schizzi franco-provenzali* (1878), *L'Italia dialettale* (1882-1885), întemeind dialectologia limbilor romanice.

¹⁸ Cf. G. Mounin, 1967: 132.

- Efectuarea de anchete dialectale, prin corespondență sau pe teren.
 La mijlocul sec. al XVIII-lea, călugărul Martin Sarmiento înregistrează, în Galiția, o serie de termeni denumind obiecte, pești etc. În 1832, abatele Vissentu Porru întreprinde o anchetă prin corespondență în Sardinia. Cam în aceeași vreme (1838), J. K. Schullerus începe o anchetă prin corespondență asupra graiului sașilor din Transilvania. Pe baza unor texte dialectale, culese pe teren și prin corespondență, B. Biondelli publică, între 1853-1856, *Saggio sui dialetti gallo-italici*. În 1857, Ion Maiorescu efectuează o anchetă în toate regiunile locuite de istro-români. Rezultatele vor fi publicate de Titu Maiorescu în „Convorbiri literare” mai întâi, în 1868, apoi, în volum, *Itinerar în Istria și vocabular istroromân* (1872).
- Desfășurarea anchetelor pe bază de chestionare sistematice și înregistrarea faptelor de limbă pe hărți. Prima hartă lingvistică apare în 1821 și reflectă aspecte dialectale ale limbii franceze. Principiul central al geografiei lingvistice, însă, anticipat de Leibniz, se va materializa abia în 1881, o dată cu apariția *Atlasului* lui Wenker, când *geografia lingvistică* se poate considera, în linii mari, constituită.

Geografia lingvistică este mai mult decât o metodă, este o perspectivă specifică de cercetare în dialectologie, condiționată de dezvoltarea acestei discipline științifice și condiționând-o. Ea constă în înregistrarea limbii vorbite, sub toate aspectele ei, pe *hărți*, adunate în *Atlase lingvistice*. Dicționarele și monografiile dialectale devin lucrări adiacente sau izvorând din interpretarea hărților. Anchetele, prin corespondență și pe teren, se desfășoară pe baza unor chestionare riguros întocmite.

Primele *atlase lingvistice* le realizează G. Wenker, J. Gilliéron și G. Weigand. Prima fasciculă a *Atlasului* elaborat de lingvistul german Wenker, *Sprachatlas von Nord und Mittel-Deutschland*, apare în 1881 și este constituită din șase hărți. Pentru realizarea *Atlasului*, continuat până în 1926, G. Wenker s-a folosit de materialul lingvistic obținut printr-o anchetă prin corespondență, realizată în baza unui chestionar constituit din 40 de fraze, în 3000 de localități. În 1909, G. Weigand, profesor de limba română la Universitatea din Leipzig, publică primul atlas al unei limbi romanice, limba română: *Linguistischer Atlas des Dacoromanischen*

Sprachgebietes. Acesta este alcătuit din 67 de hărți, dintre care 16 sintetice. Materialul a fost adunat, prin anchete pe teren, efectuate între 1895-1901, pe baza unui chestionar cu 114 întrebări (de fapt, o listă de cuvinte), în 752 localități din toate regiunile dialectului daco-român.

După un *Petit Atlas phonétique du Valais roman (Sud du Rhône)* publicat în 1880, alcătuit din 30 de hărți, lingvistul elvețian Jules Gilliéron (1854-1926), profesor la Paris, publică, între 1902-1910, *Atlas linguistique de la France*, elaborat în colaborare cu Edmond Edmont, comerciant din Picardia. Prin caracterul său sistematic, prin principiile pe care le pune în circulație, *Atlasul* îl impune pe J. Gilliéron ca fondator al geografiei lingvistice. *Atlasul* înregistrează direct materialul adunat în anchete efectuate pe teren, în 639 de localități de pe teritoriul galoromanic (Franța, Belgia valonă, Elveția romandă, regiuni provensale din Nordul Italiei, Vallée d'Aoste în primul rând), realizate între 1897-1901.

Între 1928-1940, K. Jaberg și J. Jud publică în opt volume *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Între 1923-1939, A. Griera publică *Atlas linguistic de Catalunya*. În 1926, F. Wrede tipărește un *Deutscher Sprachatlas*.

În paralel apar și o serie de atlase regionale: J. Gilliéron și E. Edmont, *L'Atlas linguistique de la France: Corse* (1914-1919), O. Bloch, *Atlas linguistique des Vosges méridionales* (1917), G. Bottiglioni, *Atlante linguistico-etnografico italiano della Corsica* (1933-1942), H. Guiter, *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales* (1965), H. Bourcelot, *Atlas linguistique ethnographique de la Champagne et de la Brie* (1966), J. Seguy, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*. În 1960, Griera publică *Atlas linguistic d'Andorra*.

În tot acest timp se întreprind anchete pentru atlasele diverselor limbi. Între 1925-1943, Ugo Pellis face anchete în 727 localități, pentru *Atlasul lingvistic al Italiei*. Vor colabora: M. Bartoli și G. Vidossi. Tomás Navarro și colaboratorii săi fac între 1925-1930 anchete pentru *Atlasul lingvistic al Spaniei*. Primul volum din *Atlas de la Peninsula Iberica*, consacrat foneticii, apare la Madrid în 1962. În 1929 se creează la Debrecen primul Institut pentru *Atlasul lingvistic al Ungariei*. În 1921, Ludovic

Grootaers întemeiază primul centru de geografie lingvistică flamandă. Se lucrează la elaborare de atlase lingvistice ale limbii engleze, ruse etc.

În cercetarea graiurilor românești, anchetelor întreprinse pentru prima dată, empiric, de Ion Maiorescu, le urmează primele anchete științifice, realizate prin corespondență de B. P. Hasdeu. Materialul obținut în baza chestionarului de 206 întrebări i-a servit însă la redactarea marelui dicționar *Etymollogicum Magnum Romaniae*. După o anchetă de probă, realizată prin corespondență, în 1926, în primăvara lui 1930, în organizarea Muzeului limbii române din Cluj, S. Pop, apoi E. Petrovici și St. Pașca, încep anchete pe teren pentru redactarea *Atlasului lingvistic român*, gândit de S. Pușcariu. Se folosesc două chestionare, primul cu 2200 de întrebări, al doilea, cu 4800. Se publică primele două volume, în 1938 și 1940, și *Micul atlas*. Publicarea volumului următor este întreruptă din cauza incendiului din tipografie și a atitudinii lui S. Pop, stabilit între timp în străinătate. Se va relua după 1956, în baza materialului deja cules dar și a unuia nou, rezultând din alte anchete. Din noua serie a apărut, în 1972, ultimul volum redactat, volumul VII, *Verbul*.

În paralel, diferite Institute lingvistice din țară, filiale ale Academiei Române, elaborează atlase pe regiuni; au fost deja publicate două volume din *Noul atlas lingvistic pe regiuni*¹⁹. *Oltenia*, două din *Atlasul Maramureșului*. Se află sub tipar *Atlasul Moldovei*.

¹⁹ *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR/ALRR) a fost lansat, la propunerea lui E. Petrovici, în 1957. Documentarea pentru realizarea atlaselor regionale s-a realizat timp de două decenii, fiind avute în vedere șapte serii regionale, Oltenia, Muntenia și Dobrogea, Banat, Crișana, Transilvania, Maramureș, Moldova și Bucovina și o serie pentru dialectele românești vorbite la sud de Dunăre. Până în prezent au fost publicate următoarele volume: NALR Oltenia, 5 vol., 1967-1984, ALRR Maramureș, 4 vol., 1969-1997, NALR Banat, 4 vol., 1980-2005, NALR Moldova și Bucovina, 3 vol., 1987-2007, ALRR Transilvania, 4 vol., 1992-2006, ALRR, Muntenia și Dobrogea, 5 vol., 1996-2007, NALR Crișana, 2 vol, 1996-2003. Pentru o sinteză a stadiului actual al cercetărilor de dialectologie în România, v. Florin-Teodor Olariu, „O sută de ani de cartografie lingvistică românească – un bilanț deschis”, în *Philologica Jassyensia*, an VI, nr. 1 (11), 2010, p. 89-118. (n. ed.).

Pentru graiul moldovenesc vorbit în Republica Moldova²⁰, a apărut în 1968, la Chișinău, *Atlasul lingvistic moldovenesc*, (volumul I), partea I, *Fonetică*, realizată de R. Udler; partea a II-a, *Fonetica*, realizată de Udler, *Morfologia*, realizată de V. Melnic.

Concomitent cu elaborarea de atlase consacrate unor limbi unitare, s-a trecut la realizarea unora consacrate limbilor întâlnite în diferite zone geografic-lingvistice. Încă din 1938, Sever Pop credea necesară inițierea unei colaborări între atlasele limbilor din zona Balcanilor. De mai mulți ani se fac anchete în vederea elaborării unui *Atlas lingvistic mediteranean*, circumscris lexicului marinăresc și pescăresc. Alte anchete urmăresc realizarea unui *Atlas al limbilor Europei*.

*
* *

Geografia lingvistică, impulsionată de școala neogramatică, urmărește descrierea spațial geografică a limbii, în diversitatea formelor sale dialectale, în sine, pentru interpretarea raportului dintre limba vorbită și limba literară sau pentru o mai exactă pătrundere în istoria lingvistică, socială, politică și culturală a unui popor. Mai cu seamă, din această ultimă perspectivă, geografia lingvistică se împletește cu metoda comparativă, în interpretarea fenomenelor de limbă.

Principiile aplicării metodei

Stau într-o legătură relativă cu diferitele etape din desfășurarea ei:

1. elaborarea chestionarelor;
2. organizarea și desfășurarea anchetelor;
3. realizarea hărților lingvistice.

²⁰ În ediția din 1986 apare denumirea din perioada regimului comunist, R.S.S. Moldovenească.

1. În elaborarea chestionarelor, principul de bază se confundă cu o aspirație: obținerea și prezentarea unei imagini cât mai complexe și mai complete asupra graiurilor, considerate la toate nivelele: fonetic, gramatical și lexical, și în amândouă planurile: al expresiei și semantic. În primele atlase imaginea este mai degrabă unilaterală. G. Wenker este preocupat aproape exclusiv de nivelul fonetic și de planul expresiei. Chiar J. Gilliéron acordă prioritate lexicului, aspectele fonetice și morfologice derivând oarecum din considerarea vocabularului mai ales în planul expresiei. Atlasul inițiat de S. Pușcariu, S. Pop și E. Petrovici se interesează în varianta lui nouă și de gramatică. Mai greu de cunoscut prin intermediul hărților lingvistice, sintaxa graiurilor va fi reflectată de antologiile de texte dialectale și de monografiile interpretative, lucrări însoțitoare ale atlasului. Alături de acestea, *glosarele* urmează să aprofundeze cunoașterea lexicului specific diferitelor graiuri; atlasul dă, în general, doar o imagine a modului cum se reflectă aici, în graiuri, vocabularul general al limbii naționale.

Această imagine complexă se obține prin trecerea de la chestionare extrem de reduse ca număr de întrebări (40, la G. Wenker, 114, la G. Weigand, 206, la Hasdeu) la chestionare mai cuprinzătoare (1920 de întrebări, la Gilliéron, 2200 și 4800, la S. Pop și E. Petrovici).

2. În organizarea și desfășurarea anchetelor, principiul călăuzitor este cel al *obiectivității*. Prezent și în elaborarea chestionarelor (impunând preferință pentru întrebările indirecte), acest principiu caracterizează acum concepția despre anchetator, despre informator, despre rețeaua punctelor anchetate. În concepția lui J. Gilliéron, anchetatorul trebuie să îndeplinească două condiții: să nu fie specialist și să aibă auzul foarte fin; colaboratorul său, care a și realizat singur anchetele, Ed. Edmont, le îndeplinea pe amândouă. În concepția celorlalți redactori de atlase este preferat specialistul; S. Pop și E. Petrovici au fost dialectologi eminenți. În privința subiectului-informator, K. Jaberg și J. Jud sînt adepții libertății absolute. S. Pop impune o serie de condiții: de vîrstă, de origine, de sex, de cultură etc. Vîrsta preferată de S. Pop este cea care delimitează o generație, între 30-60 de ani; cei mai în vîrstă pot deforma pronunția, cei mai tineri pot dezinforma despre realitatea lingvistică

locală. Sînt preferați localnicii, care sã aibã puținã științã de carte, sînt în mod hotãrît refuzați intelectualii. Femeile sînt acceptate pentru conservatorismul vorbirii lor, dar sînt mai greu de anchetat din cauza ocupațiilor casnice. În privința numãrului subiecților, S. Pop recomandã unul singur, alți anchetatori au apelat și la doi informatori sau chiar la mai mulți.

În ultimele decenii, un plus de obiectivitate se obține prin aparatura modernã cu care sînt dotați anchetatorii; de la fonograful lui G. Weigand s-a trecut la magnetofone, aparate de fotografiat și de filmat.

Cunoașterea completã și obiectivã realã a organizãrii dialectale a unei limbi este condiționatã totodatã de densitatea punctelor anchetate precum și de structura social-economicã a localitãților. Preocupați mai mult de înregistrarea unor fapte de limbã arhaice, pe cale de dispariție, mai mulți dintre autorii de atlase își limiteazã anchetele la zone rurale. S. Pop alege cu prioritate sate vechi, cu populație majoritar româneascã, depășind 600 de locuitori, pãtrunzînd însã și în unele orașele și chiar cartiere din Orăștie și Hunedoara. Se ancheteazã, în zigzag, localități aflate la distanțe cuprinse între 30-50 km.

G. Weigand își alesese localitățile mai degrabã la întîmplare, el urmeazã vãile și cãile ferate, fãcînd anchete mai ales în iarmaroace. Era oarecum firesc pentru o epocã de început, cînd lingvistul nu-și putuse stabili de dinainte o rețea.

Densitatea punctelor atinge, prin Emil Petrovici, raportul de 1/634 km². Cele 639 de puncte anchetate de Ed. Edmont reprezentau o densitate de 1/830 km² față de 1/600 km², în anchetele *Atlasului catalan* al lui A. Griera și 1/310 km², în anchetele lui M. Bartoli. Densitatea mai mare a punctelor anchetate, atît sub aspect spațial, cît mai ales sub aspect demografic, asigurã o cuprindere mai compactã a teritoriului și o imagine mai exactã a manifestãrilor dialectale ale unei limbi.

3. Înregistrarea pe hartã a faptelor de limbã trebuie sã se sprijine pe principiile rigurozitãții științifice și al transparenței caracteristicilor definitorii. Wenker și Weigand notau pe hãrți rezultate ale elaborãrii materialului înregistrat, ceea ce-i atenua obiectivitatea și, implicit, caracterul riguros științific, Gilliéron, cel dintîi, transpune direct rãspunsurile la chestionar. Rãspunsurile și multe întrebãri sînt transcrise în mod

riguros fonetic pe hărți. Caracterul științific și obiectiv al tuturor atlaselor depinde și de normele transcrierii fonetice. În general se îmbină norme internaționale de transcripție cu norme naționale. Întrebuințarea culorilor în notarea variantelor dialectale permite o sesizare imediată și sugestivă a repartizării și mișcării dialectale a limbii.

Dezvoltată la început în cadrul curentul neogramatic și al interesului pentru limba vorbită, geografia lingvistică provoacă o serie de mutații în concepțiile reprezentanților acestei școli, precum și formularea unor teorii în probleme de lingvistică generală. S-a infirmat, astfel, încă, de la primele atlase (G. Wenker, J. Gilliéron), teza caracterului absolut al legilor fonetice, ca și ipoteza lui Wenker că ar exista granițe precise între graiuri. Atlasele ulterioare celui francez, cu o rețea mai densă de puncte anchetate, infirmă, pe de altă parte, și idei contrare, ca aceea a inexistenței legilor fonetice sau cea a absenței oricărei limite dialectale. Interpretarea exactă, obiectivă și atentă a diferitelor atlase lingvistice dezvăluie caracterul deosebit de complex al limbii. Fiind limba un fenomen istoric și social, legile care îi dirijează funcționarea sînt multiple și se intersectează, au caracter relativ și se înscriu într-o durată de timp.

Impunînd această concluzie, geografia lingvistică devine activă în rezolvarea unor probleme aflate mai ales sub incidența metodei comparativ-istorice: luminează aspecte din istoria limbilor (prin lucrările lui A. Meillet, de exemplu, dar și prin lucrări ulterioare, ipoteza unei limbi indo-europene primitive lasă loc ideii unui grup de dialecte indo-europene), contribuie substanțial la reconstituirea unor forme neatestete, definește raportul dintre inovație și tradiție în evoluția unei limbi sau a unui grup de limbi (M. Bartoli dezvoltă teoria ariilor în descrierea limbilor romanice), determină noi ipoteze privind istoria diversificării limbilor (prin J. Schmidt mai ales teoria arborelui genealogic este trecută în umbră de teoria undelor) etc.

Metode moderne

Sînt impuse de noile orientări din lingvistica sec. al XX-lea, mai ales după apariția *Cursului* lui F. Saussure, o dată cu conceperea limbii ca un sistem de semne și de relații între semne. Ele reflectă, pe de o parte, concepțiile diferitelor școli lingvistice, pe de alta, intrarea științei limbii în diferite și strînse raporturi cu alte științe. Concepția însăși despre cercetarea științifică a fenomenului lingvistic orientează în bună măsură noua metodologie: cele mai multe dintre metode stau în legătură cu preocuparea centrală a lingviștilor de dezvoltare a unei teorii generale a limbii și cu procesul de formalizare, considerat condiția de bază a investigației științifice.

Metode matematice

Statistica

Pătrunde în lingvistică din științele pozitive. Este anticipată de lingviști ai sec. al XIX-lea. În definirea fizionomiei unei limbi are mare importanță, mai mult decît numărul, frecvența semnelor lingvistice și a raporturilor dintre ele. Fără a recurge la o statistică riguroasă, B. P. Hasdeu formulează, pentru prima oară în lingvistica generală, *teoria circulației cuvintelor*. Urmărind frecvența cuvintelor de origine latină în raport cu frecvența termenilor de alte origini, B. P. Hasdeu infirmă în mod hotărît concluziile superficiale ale lui Cihac cu privire la ponderea elementului slav în limba română.

Metoda statistică își propune să descifreze în manifestări cantitative, realități calitative, trăsături definitorii ale unei limbi, considerată în diacronie sau sincronie, la diferite nivele și în diversele ei întrebuițări. Pe baza conceptelor de *frecvență* absolută și relativă, *ergodicitate* (gradul de uniformizare a frecvențelor unor semne lingvistice), *entropie* (gradul de nedeterminare în apariția semnelor), *redundanță* (exprimarea repetată a

unor aceleași opoziții semantice) se poate face descrierea vocabularului unei limbi; de exemplu, a limbii naționale comune sau a limbii literare, sau descrierea stilurilor, funcționale sau individuale ș.a.m.d.

Principiile metodei au fost formulate de P. Guiraud, începând cu deceniul al VI-lea al secolului XX, în două lucrări mai ales: *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, și *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Paris, 1960.

Întemeindu-se pe această metodă, Alph. Juilland, I. M. H. Edwards și Ileana Juilland elaborează primul dicționar de frecvențe pentru limba română: *Frequency Dictionary of Romanian Words*, 1965. Contribuții la studiul statistic al lexicului limbii române literare au adus, în ultimele decenii, prin lucrări mai degrabă empirice, D. Macrea (*Fizionomia lexicală a limbii române*, 1943, *Originea și structura limbii române*, 1961) și Al. Graur (*Fondul principal al limbii române*, 1957). În 1974, Luiza Seche publică o descriere statistică a vocabularului operei artistice a unui scriitor român: *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*. Se înțelege din aceste lucrări de statistică și mai ales din cele referitoare la creația literară că rezultatele obținute nu au valoare numai în ele înseși. Ele trebuie interpretate, constituindu-se doar în sugestii sau în argumente pentru adevărata descriere a unei limbi, a unui stil, a limbajului unui scriitor, a unei opere.

Având în vedere existența unor ritmuri inegale în mișcarea diferitelor straturi ale vocabularului unei limbi de-a lungul istoriei și impulsionați de posibilitatea revelării, pe cale statistică, a unui nucleu lexical fundamental (constituit dintr-un număr de termeni variind între 100 și 200), unii lingviști (între care Morris Swadesh și Robert B. Lees) au încercat să extindă metoda (botezând-o glotocronologie) la interpretarea înruderii limbilor sub aspect diacronic, emițând și ipoteza că s-ar putea ajunge, pe aceeași cale, la speciile cele mai arhaice din istoria limbilor și a limbajului uman. Conceptul de bază cu care se operează în glotocronologie este *rata de retenție*, rezultând din ideea existenței unui ritm constant de ieșire a termenilor din nucleul lexical fundamental. Acest ritm ar fi de 15-20%, într-o perioadă de 800-1000 de ani. *Rata de retenție* ar reprezenta procentul constant de conservare a termenilor, adică 80-85%. Cu ajutorul acestui indice s-ar opera o serie de calcule matematice, în

compararea stadiilor a două sau mai multe limbi – din punctul de vedere al nucleului lexical fundamental – aflate la distanța de un mileniu, refăcându-se în felul acesta drumul spre originea limbilor și a limbajului. Rezultatele obținute pînă acum au fost aberante. Neaplicabilitatea, de fapt, a metodei este determinată de caracterul neștiințific al principiilor sale, mai degrabă subiective și ignorînd complexitatea fenomenului lingvistic.

Metode analitice

Analiza funcțională

Se constituie o dată cu dezvoltarea structuralismului lingvistic. Orientează cercetarea limbii – considerată ca sistem, a cărui structură se organizează în cele două planuri: semantic și al expresiei – spre identificarea componentelor ei pertinent-sociale, active și esențiale în îndeplinirea funcției de comunicare. Se aplică mai întîi și mai ales în descrierea și interpretarea – funcțională – a nivelului fonetic. Pe principiile ei se întemeiază *fonologia*, prin școala lingvistică de la Praga, ai cărei principali reprezentanți sînt N. S. Trubetzkoy (1890-1938), S. Karcevski (1884-1955) și R. Jakobson (1896-1983). Se desfășoară între coordonate teoretice derivînd din concepția dominării individualului de către social, a particularului de către general, a fenomenalului de către esențial.

Conceptele fundamentale cu care operează sînt *varianta*, *invarianta* și *comutarea*, toate în relație cu *opозиția*. Comutarea este operația prin care analiza funcțională își atinge scopul: reducerea numărului teoretic infinit de *variante* la un număr finit de *invariante*. Sînt *invariante* două elemente lingvistice aflate în *raport de comutare*: înlocuirea unui element dintr-unul din cele două planuri ale limbii, cu un altul în același plan atrage după sine mutații în celălalt plan. Vocalele *é* (închis) și *è* (deschis), de exemplu, sînt invariante în italiană, întrucît înlocuirea lor reciprocă în planul expresiei este întovărășită de mutații în plan semantic: *pèsca* (pescuit)/ *pèsca* (piersică). Aceleași vocale sînt, însă, *variante* (ale

aceleiași invariante sau între ele) în limba română, întrucât înlocuirea lor, reciprocă în planul expresiei, nu provoacă schimbări în plan semantic. Identificând și interpretând relațiile dintre elementele lingvistice, care sînt de *opozitie* (între *invariante*) sau de *variație* (între *variante*), lingvistul operează o primă distincție: de o parte, *fonemele*, de alta *sunetele*. Reținînd fonemele, întrucît numai acestea au funcție distinctivă și, deci, socială, el identifică și descrie apoi sistemul fonologic al unei limbi.

De la nivel fonetic, metoda s-a extins în ultimul timp la nivel morfologic, unde impune distincția între *morfeme (invariante)* și *alomorfe (variante)*: în opoziția *fat-ăl fet-e*, desinențele *ă* și *e* sînt morfeme distincte, dar *-i* din *codr-i* și *-i* din *ere-i* sînt alomorfe, variante poziționale ale aceluiași morfem (numit *arhimorfem*) *i*.

În ultimul timp se fac încercări de extindere a metodei la cercetarea lexicului, introducîndu-se distincția între *lexeme* și *alolexeme*, precum și în studierea sintaxei. Rezultatele cele mai concludente le-a determinat *analiza funcțională* în fonetică și morfologie.

Analiza componențială (Analiza în trăsături distinctive)

Este dezvoltată mai întîi în lingvistica britanică și americană, după deceniul al șaselea. Aplicată la început în fonologie, pătrunde în ultimul timp, mai ales prin lingvistica franceză și prin activitatea românului E. Coșeriu în Germania și în cercetarea lexicului sub aspect semantic.

Considerate în relațiile de opoziție în care intră, unitățile lingvistice nu mai sînt privite din punctul de vedere al funcționalității lor în comunicare, ci în sine. Opozițiile devin cadrul în care se evidențiază trăsăturile distinctive.

Principiile metodei sînt formulate de R. Jakobson și de M. Halle, cu contribuții ulterioare ale lui Lepschy și S. Marcus. Conceptul de bază îl constituie *trăsăturile distinctive*, numite de S. Marcus *cuante lingvistice*, de Lepschy, *universalii lingvistice*, de lingvistica franceză (A. J. Greimas, B. Pottier), *feme*. Un fonem își relevă, în diferite serii de opoziții, un fascicul de trăsături distinctive, cauză a fiecărei opoziții în parte.

Fonemul românesc *b*, de exemplu, adună în structura sa mai multe trăsături distinctive, care îi definesc individualitatea în sistemul fonologic al limbii române: *sonoritate*, în opoziție cu *p*, *nonsonoră*, *labialitatea*, în opoziție cu *d*, *nonlabial*, *ocluziunea*, în opoziție cu caracterul constrictiv al lui *v*, *oralitatea*, în opoziție cu *nazalitatea* lui *m*.

Prin extinderea la investigarea planului semantic, datorată mai ales lingvisticii franceze (A. J. Greimas și B. Pottier), expresia *trăsături distinctive* este înlocuită cu termenul *seme* (lingvistica engleză și cea americană folosesc *trăsături semantice*). *Analiza componențială (semică)* situează într-o altă perspectivă analiza mai veche în câmpuri semantice, numai că, în loc să se intereseze de învecinarea cuvintelor (*păstor*, *stîină* etc.), trece în prim-plan deosebirile dintre ele. Greimas și Pottier transpun analiza ca fascicul (*femic*) al fonemului în analiza ca fascicul (*semic*) al cuvintelor. Și într-un caz, și într-altul importanță decisivă are de fapt planul material sau cel referențial.

Trăsăturile semantice (*semele*) ale unui cuvînt se identifică și se descriu prin definirea conceptului în sine, cu evidentă trimitere spre planul referențial (cuvîntul *stilou*, de exemplu, înseamnă: 'obiect', 'care servește la scris' și 'care funcționează cu cerneală') sau prin relații de opoziție binare: același termen se opune, prin planul său semantic, substantivului *creion*, printr-o trăsătură semantică distinctivă: 'funcționează cu cerneală'. Tot așa, termenul *student* se opune, în limba română lui *elev*, cu care are în comun unele *seme* (tînăr, studiază etc.), printr-un sem distinctiv: 'la un institut de învățămînt superior'. Verbul *a adormi* se opune verbului *a dormi* prin semul incoativitate ș.a.m.d. Înregistrarea întregului fascicul de trăsături semantice este cu deosebire importantă în descrierea vocabularului unei limbi, mai ales în alcătuirea de dicționare. Relevarea semelor distinctive are importanță în descrierea planului semantic al termenilor și în tentativele de pătrundere în organizarea de adîncime a planului semantic al limbii.

Analiza distribuțională

Se dezvoltă în cadrul descriptivismului american, teorie lingvistică – numită și *distribuționalism* – elaborată de L. Bloomfield (1887-1949) în deceniul al IV-lea al secolului XX, când publică *Language* (New York, 1933) și *Linguistic aspects of science* (Chicago, 1939).

Principiile metodei, expuse cu claritate de Z. S. Harris (*Methods in Structural Linguistics*, 1951, *Distributional Structure*, 1954), derivă din considerarea limbii ca un *corpus* de enunțuri în mod efectiv emise de vorbitori într-o epocă dată și din înscrierea cercetării lingvistice într-un climat filozofic-cultural determinat de behaviorism. Harris ridică totodată metoda la rangul de scop al investigației lingvistice care trebuie să urmărească: a) identificarea și inventarierea unităților lingvistice; b) descrierea distribuției lor la nivelele fonematic și morfematic, considerate în planul expresiei limbii.

Conceptele fundamentale ale metodei sînt *contextul*, *distribuția*, *însușirile combinatorii*. *Contextul* unei unități lingvistice (numit și *vecinătate*) este dat de unitățile care o preced și care îi urmează, condiționînd-o, într-un fel sau altul, pe axa sintagmatică a enunțului. Așa, de exemplu, în *cînta-se-m*, contextul sufixului *-se-*, pentru mai mult ca perfect, este constituit din sufixul *-a*, al temei perfectului, și desinența *-m*, pentru persoana I. Desinența nu-l condiționează, sufixul *-a*, însă, da; în afara lui (sau a altor sufixe de 'perfect'), sufixul *-se-* nu poate apărea. Unitățile care-l preced și care-i urmează sînt *coocurenții* săi.

Contextul lingvistic al unei unități lingvistice depinde de *însușirile sale combinatorii (valențe)*, care defînesc gradul de deschidere a capacităților lui de a stabili relații sintagmatice cu alte unități. *Selecția* (coocurenții unei unități lingvistice) sufixului *-se-* este reprezentată numai de un sufix al perfectului (*-a-*, *-i-*, *-u-*, *-se-*), în stînga, și de o desinență de persoană (la plural, dar precedată de un sufix special), în dreapta *cînta-se-m*, *ven-î-se-m*, *scrie-se-se-m*, *făc-u-se-ră-m* etc.

Distribuția unui element înseamnă tocmai totalitatea contextelor în care el poate apărea și este determinată de însușirile lui combinatorii. Două sau mai multe elemente lingvistice se pot afla în:

- distribuție *identică*, când unitățile pot apărea una în locul celeilalte în toate contextele (morfemele rădăcină *cînt-* și *fluier-*, de exemplu);
- distribuție *complementară*, când ocurența unuia într-un context respinge ocurența celuilalt (celorlalte); e cazul *alomorfelor*, variante poziționale ale unei invariante, *morfemul* (desinența de persoana a III-a, singular, prezent, indicativ: *-e*, în *apropi-e* și *-ă*, în *cînt-ă*, articolul hotărît are forma *-l* în *copilul*, *-le*, în *fratele*; *il* în *il bimbo*, *lo* în *lo studente* ș.a.m.d.) sau al *alofonelor*, variante poziționale ale fonemului (*n* dental, în *mînă*, și *n* velar, în *lîngă*);
- distribuție *defectivă*, când, în funcție de context, pot să se substituie reciproc sau să se excludă; desinențele de plural neutru, de exemplu, sînt substituibile în cazul unor substantive: *nivel -e - nivel -uri* dar exclusiviste, în altele: *bec -uri*, *televizoar -e*, nu **bec -e*, **televizor -uri*.

Prin gruparea *distribuțiilor* elementelor lingvistice se obțin *clasele de distribuție* – scopul esențial al metodei –, care corespund pînă la un punct clasificării tradiționale logico-semantice. Rezultate remarcabile s-au obținut în această direcție și se pot obține, pentru diverse limbi, la nivel fonetic și morfologic.

Metoda este aplicată cu eficiență în definirea identității specifice a claselor lexico-gramaticale (părțile de vorbire) sau în stabilirea valorii unor termeni – verbul *a fi*, de exemplu, ca verb predicativ, verb copulativ, verb auxiliar, verb semiauxiliar. Încercările de aplicare a metodei la studiul planului semantic și la interpretarea vocabularului nu au dat deloc rezultate optimiste. Ceea ce face metoda, de fapt, inaplicabilă la vocabular sau la sintaxă este tocmai punctul ei de plecare: considerarea limbii ca *un corpus finit*. Din perspectiva acestei concepții lingvistice, se anulează tocmai caracterul procesual al limbii, învățată dar și în permanență creată sau recreată.

Analiza în constituenți imediați

Se împletește cu metoda *distribuțională* în interiorul aceleiași teorii lingvistice descriptiviste formulată de L. Bloomfield. Principiile și tehnica ei sînt descrise de R. S. Wells (*Immediate Constituents*, în „Language”, 1947), C. P. Hockett (*Two Models of Grammatical Description*, în „Word”, 1954) și Z. S. Harris, care situează investigarea *corpusului* limbii într-o perspectivă sintagmatică. Aplicată cu preponderență la studiul nivelului sintactic al limbii – unde vine în prelungirea analizei tradiționale, semantic-logiciste (structura bipolară a propoziției își are rădăcinile în logicismul aristotelic), pe care o reorganizează pe alte baze –, metoda se extinde și la nivel morfologic și chiar fonetic, concomitent, de fapt, cu desființarea granițelor dintre sintaxă și morfologie. Prin intermediul ei, este descompus enunțul lingvistic, descriindu-se structura ierarhic-arborescentă: se pleacă de la segmente de vaste dimensiuni pentru a se ajunge la unități minimale. Conceptele fundamentale cu care operează sînt *constituent*, *sintagmă* și *expansiune*.

Sintagma definește un grup de elemente lingvistice aflate în raporturi sintagmatice și constituind o unitate în organizarea ierarhizată a unui enunț. Este constituită din cel puțin două elemente și, în același timp, face parte dintr-o unitate superioară. Sintagma poate fi *nominală* (*omu-l*), *verbală* (*a venit*), *adverbială* (*foarte bine*). În analiza sintactică fundamentală se operează cu primele două.

Constituentul este un segment lingvistic, component ierarhic inferior al unei unități sintagmatice de rang superior. *Constituenții* sînt *nucleari* (cei care reprezintă *nucleul* unei sintagme: *Prietenul* în „*Prietenul meu...*”) și *extranucleari* (elementele „adăugate”: *meu*, în aceeași sintagmă), *continui* (*a în cartea*) și *discontinui* (a căror structură e mediată în sintagmă, de alte elemente lingvistice; e cazul negației în franceză: *il n'est pas venu*, sau al conjunctivului românesc: *să cînt-e*).

Expansiunea (a cărei reflectare sînt *constituenții* extranucleari) este reprezentată de orice dezvoltare a unei sintagme, care nu are influență (nici prin absență, nici prin prezență) asupra existenței frazei și

nici asupra raportului dintre termenii nucleari. În propoziția „Studentii noștri pleacă mâine.”, *noștri* și *mâine* reprezintă expansiunile sintagmelor nucleare, nominală *studentii* și, respectiv, verbală, *pleacă*. Prin acest înțeles al conceptului de expansiune (prezent la A. Martinet), se operează identificarea *constituenților imediați*:

Enunțul: „Studentii noștri pleacă mâine.” se interpretează:

Primul rang de C. I. (constituenți imediați):

sintagma nominală (S. N.): *studentii noștri*

sintagma verbală (S. V.): *pleacă mâine*

Al doilea rang de C. I.:

pleacă + mâine

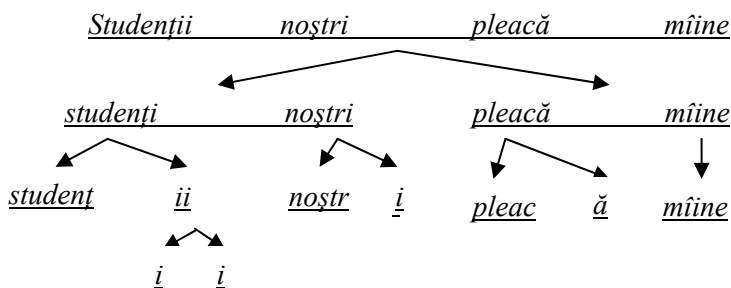
studentii + noștri

Al treilea rang de C. I.:

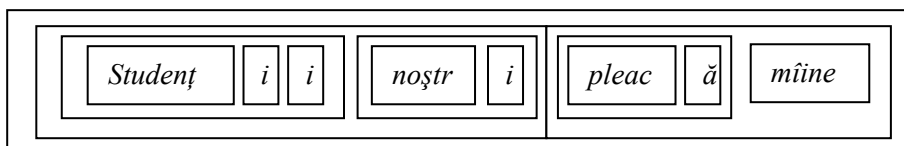
studenti + i

pleac + ă

Această structură ierarhică este reprezentată apoi grafic, printr-o schemă arborescentă:

sau orizontal, prin dreptunghiuri care se înscriu unele în altele:

sau prin paranteze care se includ:

{[Student (i+i)] [noștr (i)] [pleac (ă)] [mîine]}

Lingvistica americană acordă termenului *expansiune* un alt înțeles: o unitate sau o suită de unități lingvistice diferite de componentele unui enunț, dar prezentînd aceeași distribuție și caracterizîndu-se printr-o dezvoltare sintagmatică egală sau superioară. Expansiunile enunțului „Mircea studiază.” pot fi „Mihai citește.” sau „Prietenul meu pregătește un examen”. Prin această înțelegere a conceptului de *expansiune*, pe lângă identificarea constituenților imediați, pînă la cei reprezentînd unități minimale, se urmărește reducerea infinității enunțurilor lingvistice la un număr finit de enunțuri-model. Împletirea celor două înțelesuri ale conceptului, cu predominarea celui din lingvistica americană, face din *analiza în constituenți imediați*, prin interpretarea și printr-o restructurare a procedeelelor, o metodă cu deosebire activă în *gramatica generativă*.

Dezinteresîndu-se conceptual de planul semantic, metoda intră în mod frecvent în impas, ceea ce îi face pe lingviștii europeni mai ales, să recurgă, nu de puține ori, la înțelesul enunțului supus analizei.

Metoda generativ-transformațională

Este caracteristică *generativismului* american, elaborat de N. Chomsky (n. 1920, care publică în 1957, la Haga, *Syntactic Structures*) și dezvoltîndu-se în mod deosebit între 1960-1965 (în 1965, același Chomsky publică *Aspects of The theory of Syntax*, prezentînd o variantă diferită conceptual și metodologic a gramaticii transformaționale din lucrarea anterioară), ca o reacție împotriva distribuționalismului mai ales.

Dacă metodele *analitice* pleacă de la infinitatea enunțurilor lingvistice, urmărind identificarea și descrierea unui număr finit de *trăsături distinctive, constituenți imediați, modele* etc., metoda *generativ-transformațională*, dimpotrivă, se preocupă de elaborarea, pe baza unui număr

cît mai mare de enunțuri, dar un număr finit, a o serie de *reguli* pentru dezvoltarea unui număr infinit de enunțuri.

Întrebuințată empiric și de lingvistica tradițională, mai cu seamă în definirea sinonimiei sintactice (precum cea dintre construcția pasivă și cea activă), în rezolvarea ambiguității unor sintagme (de genitiv, de exemplu: *alegerile studenților*), în explicarea unor fenomene sintactice (*elipsa, subînțelegerea* etc.), metoda *transformațională* începe – mai întâi chiar în cadrul distribuționalismului – prin a se sprijini pe *analiza în constituenți imediați*. Dar ulterior se detașează de aceasta, dizolvînd conceptul de *expansiune* în interpretarea organizării enunțurilor pe două planuri: *structura de suprafață* și *structura de adîncime*, în baza ideii (care trece de la Z. S. Harris la N. Chomsky) că unui număr finit de propoziții-tip (numite *propoziții-nucleu*) îi corespunde un număr infinit de enunțuri.

După o perioadă de respingere a logicismului în investigația lingvistică și de situare a acesteia într-o orientare descriptivistă suficientă sieși, cu *gramatica generativă*, desfășurată pe baza metodei *transformaționale* (alăturată descrierii *sintagmatice*), se orientează spre planul semantic. Corelația dintre structura de *adîncime* și cea de *suprafață* înseamnă tocmai abandonarea absolutizării planului expresiei (care nu-i decît structura de suprafață) – orientare care a împiedicat metodele analitice (cea în constituenți imediați, de exemplu) să interpreteze exact sinonimii precum *activ-pasiv* sau polisemia unor sintagme ca cea a genitivului subiectiv: *răsăritul soarelui* în raport cu cea a genitivului obiectiv: *recoltarea grîului* sau cu una în mod deosebit ambiguă: *iubirea fetelor*.

În opoziție cu metodele analitice, metoda transformațională nu își propune numai să descrie, ci *să și explice* și chiar mai mult: să ofere reguli pentru crearea de enunțuri lingvistice corecte.

Baza teoretică a metodei o constituie deplasarea atenției de la limbă, considerată ca obiect, la relațiile dintre limbă și vorbitor. Nu mai interesează limba văzută ca un corpus de enunțuri (finite sau infinite), ci ceea ce vorbitorul știe despre aceste enunțuri, auzite sau create de el. Limba este un proces în plină desfășurare, în care rolul important revine creativității vorbitorului.

Toată metodologia gramaticilor generative – în sfera căreia *transformaționalismului* i se mai adaugă *intuiția*, *ipoteza*, *deducția* etc. – se desfășoară în interiorul raportului *vorbitor* – (lingvistul însuși e un vorbitor ideal și cel mai bine informat) *limbă*, concretizat, sub aspectul teoriei generale a limbii, în dihotomia *competență* (capacitatea vorbitorului de a auzi, înțelege și folosi un număr infinit de enunțuri, o parte învățate, o parte create sau recreate) – *performanță* (realizarea, în practica vorbirii, de enunțuri individuale).

Metoda se aplică cu preponderență nivelului sintactic al limbii, urmărind să formuleze un ansamblu de reguli pentru explicarea și crearea de enunțuri lingvistice. Principiile pe care se bazează reprezintă cele două grade de adecvare: 1. adecvare *slabă*: cercetarea să ia în considerație toate enunțurile corecte ale limbii și numai pe acestea; 2. adecvare *forte*: gramatica să poată reprezenta cunoașterea intuitivă a subiectului vorbitor cu privire la enunțurile limbii.

Conceptele fundamentale cu care operează sînt: *structura de suprafață*, *structura de adîncime*, cele două nivele sub care se prezintă orice frază, *reguli de transformare*.

Structura de suprafață este organizarea frazei așa cum apare ea în planul expresiei. Ea poate fi relevantă, figurat, prin arborele constituenților. *Structura de adîncime* este o frază abstractă, anterioară aplicării regulilor de transformare, care au dus la organizarea ei în planul expresiei.

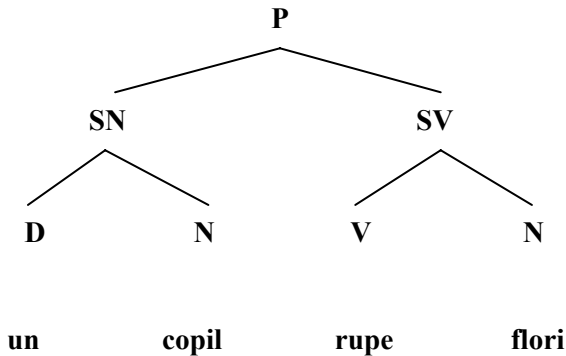
Structura de adîncime se situează în planul semantic al limbii, sau chiar în cel ontologic (cum cred E. Coșeriu, G. Ivănescu ș.a.). de altfel, unele raporturi din interiorul frazei, considerată la nivelul structurii de suprafață, își dezvăluie identitatea numai din perspectiva relației de implicație dintre planul semantic al limbii și planul ontologic, extralingvistic: e cazul *diatezei*, de exemplu, sau al raportului *apozitiv*.

Funcțiile sintactice care structurează conținutul semantic al enunțurilor se dezvoltă în structura de adîncime și se relevă, prin organizarea expresiei, în cea de suprafață.

Regulile de transformare orientează și descoperă o serie de operații prin care (1) se organizează structura de adîncime în structură de

suprafață și (2) se generează o infinitate de enunțuri cu baza în structura de adâncime.

Prima categorie de reguli, mai degrabă de organizare (sau de rescriere) decât de transformare, dezvăluie, în analiza structurală, prin *indicatorii sintagmatici*, organizarea în unități elementare a structurii de adâncime. Acestea, descoperite, descriu raportul dintre structura de suprafață și structura de adâncime, plecând de la cea dintâi. Indicatorul sintagmatic ia forma arborelui din analiza în constituenți imediați. Astfel, *indicatorul sintagmatic*:

indică o serie de reguli ale structurii de adâncime:

- P → SN + SV (o frază formată dintr-o sintagmă nominală și una verbală)
- SN → D + N (sintagma nominală este constituită dintr-un nume precedat de un determinant al său)
- SV → V + N (sintagma verbală este formată dintr-un verb urmat de un nume)

și o serie de substituiri (prin reguli de rescriere) ale simbolurilor categoriale (SN, SV etc.), cu alte simboluri categoriale (SN D+N) și cu cuvinte

(rescriere lexicală), în procesul de constituire, prin structura de suprafață, a unor propoziții reale: „Un copil rupe flori”.

Cea de a doua categorie de reguli, într-adevăr de transformare, implică modificări, uneori substanțiale, în trecerea de la structura de adâncime (invariantă) la cea de suprafață (variante) și la generarea de enunțuri infinite, prin modificări în planul expresiei (expansiuni, substituiri, suprimări, permutări, adăugiri)²¹, dar fără modificări în plan semantic. Ideea conservării neschimbate a planului semantic cu toate modificările din planul expresiei a fost cu dreptate contestată. De fapt, nemodificat poate rămâne cel mult conținutul informațional. Semnificația enunțului „Ion o iubește pe Ioana.” nu este chiar identică cu cea a enunțului „Ioana este iubită de Ion”. Și nici sensul enunțului „*Pierre mange la pomme.*” nu rămâne același în „*C'est Pierre qui mange la pomme.*”. Și cu atât mai puțin când trei propoziții fuzionează în una singură: *El vine + El este trist + El este gînditor* → *El vine trist și gînditor.*

Pentru procesul de generare de noi enunțuri, prin expansiune, au importanță deosebită regulile recursive, prin care se trece de la enunțuri sintactice simple la altele din ce în ce mai complexe.

O regulă precum SN → SN + SN dă naștere unor enunțuri în care SN se poate dezvolta la infinit.

Mihaela și Mihai au plecat la mare.

Mihaela, Mihai și Doina au plecat la mare.

Mihaela, Mihai, Doina și Mircea au plecat la mare ș.a.m.d.

Prin alte reguli recursive se pot dezvolta lanțuri de subordonate relative, introduse prin pronumele *care* (*qui/ que* etc.).

Am citit o carte. → *Am citit o carte pe care am găsit-o la librăria „M. Eminescu”.* → *Am citit o carte pe care am găsit-o la librăria „M. Eminescu”, în care intru în fiecare zi.* → *Am citit o carte pe care am găsit-o la librăria „M. Eminescu”, în care intru în fiecare zi în care am timp.*

²¹ Vezi Al. Graur, L. Wald, 1977: 257 ș. u.

În generarea acestor enunțuri limitele sînt introduse de conținutul lexical al componentelor, de *dimensiunea* stilistică a limbii, de particularități psiho-fiziologice ale subiectului vorbitor și de alți factori.

Investigarea limbii prin structura de suprafață și structura de adîncime implică luarea în considerare a *trei* componenți, unul creator (cel *simbolic*) și doi interpretativi (cel *semantic* și cel *fonologic*), din perspectiva competenței subiectului *vorbitor*, a capacității lui de a sincroniza planul expresiei cu cel semantic.

Prin componentul *sintactic* (central), pe baza cunoașterii regulilor recursive (prin care se poate genera un număr infinit de enunțuri), a identității semantice (categoriale și lexicale) a unității limbii (în funcție de care acestea se pot insera în indicatorul sintagmatic inițial) ca și a regulilor de transcriere (rescriere) (prin care se desfășoară funcțiile și relațiile gramaticale), vorbitorul construiește (sau identifică) structura de adîncime.

Prin componentul *semantic*, pe baza *amalgamării* interpretative a conținuturilor semantice ale morfemelor intrate în relații sintagmatice, el construiește (sau identifică) semnificația enunțului.

Prin componentul *fonologic*, pe baza cunoașterii caracteristicilor funcțional-distinctive ale fonemelor, el construiește structura de suprafață a enunțului, care să cuprindă structura de adîncime (componentul sintactic) interpretată prin componentul semantic, sau identifică raportul dintre această structură de suprafață și structura de adîncime prin interpretarea ei semantică.

Prin această metodă de investigație lingvistică, dezvoltată și ca reacție împotriva formalismului unor curente structuraliste, se atrage atenția asupra raportului complex dintre nivelul sintactic al limbii și planul ei semantic, asupra relațiilor dintre toate nivelele limbii și planurile expresiei și cel semantic. Totodată, în aspirația ei de constituire a unei teorii generale a limbii, se acordă din nou importanță *universaliilor lingvistice*²².

²² În cercetările de lingvistică generală, dezbaterile referitoare la existența și importanța universaliilor lingvistice ocupă un loc central. Reprezentanții de frunte ai orientărilor și școlilor lingvistice s-au pronunțat, aproape fără excepție, asupra acestei teme de cercetare de importanță majoră. Potrivit unei definiții de lucru, universaliile lingvistice sînt proprietăți comune limbilor naturale. Un

Metoda generativ-transformațională, inițiată de Z. S. Harris și transformată de N. Chomsky în teorie lingvistică, va fi dezvoltată ulterior pe o altă direcție de Charles I. Fillmore, prin elaborarea unei *gramatici a cazurilor* (în studiul *The Case for Case*, 1968), care reformulează structura de adîncime și acordă o importanță încă mai mare universaliiilor lingvistice. Oarecum pe aceeași linie va merge și John M. Anderson, prin *The Grammar of Case: Towards a localistic theory*, 1971.

exemplu de caracteristică lingvistică universală este că toate limbile sînt sisteme de semne formate din unități biplane, înzestrate cu formă și conținut. Un alt exemplu este că, în toate limbile, unitățile din planul formei, unități ale celei de-a doua articulări în concepția lui A. Martinet, pot fi identificate prin prezența sau absența unor trăsături distinctive. Aceste proprietăți se numesc *universalii absolute* pentru că sînt prezente în toate limbile. *Universalii relative* (statistice) sînt proprietățile care descriu o majoritate de limbi, fără a exista în toate idiomurile naturale. În încercarea de a legitima existența unei *gramatici universale*, adepții generativismului au făcut distincția între *universalii formale*, adică ansamblul condițiilor care trebuie îndeplinite pentru desfășurarea activității de comunicare lingvistică (au fost subsumate acestui tip de universalii noțiuni precum *componente*, *tipuri de reguli*, *tipuri de transformări* ș.a.) și *universalii substanțiale* (engl. substantive universals), ansamblul de elemente fundamentale care permit realizarea deosebiriilor de natură lingvistică. În funcție de nivelul (componenta) avut(ă) în vedere, adepții școlilor lingvistice moderne, precum funcționalismul și generativismul, au încercat să dovedească existența unor *universalii formale* de tip fonologic, sintactic sau semantic. Din perspectiva universaliiilor substanțiale, a fost discutată existența unor elemente și unități care să permită descrierea tuturor limbilor, exemple de astfel de universalii fiind trăsături de tipul [+abstract] sau unități precum Grup Nominal (GN) ș.a. Tot generatiștii au emis ipoteza unei *baze universale*, potrivit căreia toate limbile pot fi generate prin folosirea unui set finit și general de reguli generative. Dezbaterile asupra existenței universaliiilor lingvistice se dezvoltă mai cu seamă dacă se teoretizează originea și evoluția limbajului. Unii cercetători invocă universaliiile fie pentru a demonstra validitatea principiului *monogenezei*, potrivit căruia toate limbile au la origine o singură protolimbă, fie pentru a arăta importanța *contactelor interlingvistice* (v. David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Blackwell Publishing, 2008, ediția a șasea, p. 504) (n. ed.).

*
* *
*

La un secol și jumătate de la constituirea lingvisticii ca știință autonomă, limba impune, prin caracterul ei extrem de complex, prin structură, prin mecanismul intern de funcționare, prin raporturile exterioare, desfășurarea investigațiilor prin metode variate, în funcție de diferitele aspecte luate în considerație și evitându-se transformarea *cercetării* într-un scop în sine sau care să rupă limba de natura și relațiile specifice cu gândirea, cu comunitatea de vorbitori, cu planul ontologic.

Interpretarea unei limbi (sau a unui grup de limbi sau a structurii limbii în general) poate duce la concluzii cât mai exacte și mai complete, mai reale și într-adevăr specifice, numai printr-o teorie lingvistică în stare să-i fixeze locul în raportul dintre general și particular, dintre individual și social, dintre abstract și concret, dintre dinamic și static etc. iar aceasta se poate realiza numai printr-o împletire inteligentă și bine ponderată a diverselor metode de investigație, prin situarea în permanență pe pozițiile unei lingvistici – știință umană.